

*A Nagyságos
Fejedelem
és kora a nép
emlékezetében:
történeti mondák,
legendák,
emlékhelyek
Kárpátalján*

RÁKÓCZI TURULMADARA

RÁKÓCZI TURULMADARA

**A Nagyságos Fejedelem és kora a nép emlékezetében:
történeti mondák, legendák, emlékhelyek Kárpátalján**

KMMI-füzetek XXIV.

Sorozatszerkesztő:
Zubánics László
elnök

Készült a Bethlen Gábor Alap támogatásával

Készült
a Magyar Kormány
támogatásával

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

Minden jog fenntartva

© Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, 2019

© DUPKA GYÖRGY, ZUBÁNICS LÁSZLÓ, 2012

Kiadja:

a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet

90202 Beregszász, Széchenyi ú. 59B

Telefon/fax: (+380 3141) 4-28-15

www.kmmi.org.ua

E-mail: kmmintezet@gmail.com

Felelős kiadó: **Dupka György** igazgató

Szerkesztette: **Szemere Judit**

Műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**

Nyomtatás: Daniló Szergej magánvállalkozó

88 000 Ungvár, Petőfi tér 34/1.

RÁKÓCZI TURULMADARA

*A Nagyságos Fejedelem és kora a nép emlékezetében:
történeti mondák, legendák, emlékhelyek Kárpátalján*

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
DUPKA GYÖRGY ÉS ZUBÁNICS LÁSZLÓ

INTERMIX KIADÓ
Ungvár – Budapest
2019

Vári Fábrián László

ÚTBAN TÖRÖKORSZÁG FELÉ

(1717. szeptember 17–21.)

Mindkét hazából kiárvulva,
csak hitünkben töretlenül,
lelkünk holdfehér vásznaira
Isten árnyéka nehezül.
Alattunk reménnyel ringó gályán
pogány föld felé futunk,
hol a Patróna glóriáját
ölti magára jó urunk.

Otthon zsibbadást hord az ájer,
a vetést véreső veri,
elhullatják virágaikat
az akasztófák ágai.
Hatalmas hittel hisszük mégis:
hamarost lesz majd visszaút,
és a tengertől visszakupunk
lobogót, várfalat, falut.

Vágyódik ezért a szemgolyó
a gyertyafényhomály után,
verejtékezve áll a kéz
a körbevándorló kupán.
S mikor minden vérlobbanást
testmeleg indulat hevít,
daccal reccsenti szét a szó
a fogak porcelánjait:

Hasítsd meg, Uram, az eget,
kell most nagyon az áfium! –
Végtagjainkba szegeket
veret az evangélium.
S mert Pilátus kezeit mossa,
álmain csak átsuhanunk,
de az árbockeresztről újra
feléd fordul ábrázatunk...

Eljő, ím, újbórn ünnepe is,
Úr asztalánál nem várnak ránk.
Szánk szögletéről csöndes patakban
szakadni kezd a Miatyánk...
Ármányos félhomály szállja meg
a hajósok szemgödreit.
Sodorják felénk a fellegek
Drinápoly karcsú tornyait.

MONDÁK A KURUC KORBÓL

KÖLCSÖN KÖLCSÖNÉRT

II. Rákóczi György erdélyi fejedelem, Munkács ura a XVII. század közepén X. Károly Gusztáv svéd királlyal, valamint Bruhoviecky János és Chrusz nevű küldöttek közbejöttével a kozákokkal 1656-ban – a lengyelek ajánlatának mellőzésével – Lengyelország felosztására a szövetséget megkötve, e végből 1657-ben nagy sereggel megindult Lengyelországba, hol azonban kudarcot vallott, mert a lengyelek kibékülve az oroszokkal, s a svédek a reájok támadt dánok ellen kényszerülve fordulni, Rákóczi magára maradt, s nagy veszteség után kénytelen volt gyalázatos feltételeket elfogadni. Az alatt azonban a lengyelek Lubomirszky vezérek alatt Rákóczit visszatértében megelőzve, több ezreddel váratlanul és hirtelen június elején beütöttek a védetlen magyar hazába s útjukban Rákóczinak itteni birtokait is, nevezetesen Munkácsot, Beregszászt s a környéken több mint háromszáz helységet elpusztítottak, a rege szerint Beregszászon a templom kerítésére – miután abban, s a templomban az oda menekült számos lakost lemészároltak, s a várost elhamvasztottak –, gúnyképen ezt írták:

*Segnitur superbos ultor a tergo Deus,
Vicém pro vice reddit, amice tibi!
Vagyis röviden magyarul: Kölcsön kölcsönért.*

Ez alkalommal elpusztult a szomszéd Kis Muzsaj nevű helység is, melyből csupán régi szép gótikus templomának romjai maradtak fenn s állanak

maiglan szomorú emlékül; lakói, a monda szerint, a közeli hegy egyik bánya üregébe rejtöztek, hol kénnel megfullasztván, csontvázaik 1831. évi február hó 20-án véletlenül megtaláltattak.

RÁKÓCZI ÉS ESZE TAMÁS

1703-ban történt, hogy a nép elnyomója ellen fellázadt a paszthaság Rákóczihoz fordult segítségért. El is ment Esze Tamás néhány rongyos vitézzel Rákóczihoz Lengyelországba. Arra kérték a megdicsőült fejedelmet, hogy szabadítsa meg hazánkat, s bontsa ki a szabadság zászlaját. Rákóczi nagyon hosszas elhatározás után rászánta magát, hogy kibontsa a szabadság zászlaját, és felszabadítsa a magyarországi jobbágyságot. Azt mondta: – Esze Tamás! Te leszel az első ezredesem. Vak Bottyán! Ez lesz a második ezredesem. Ha kellő számú csapattal meg tudunk indulni, úgy fel fogjuk tudni szabadítani az elnyomott népet.

Rákóczi megjelent másnap a határszélien. Ott volt Esze Tamás meg Vak Bottyán, mint vezérek. Az akkori harci viselettel, fokossal, egyenesre ütött kaszával, kovás puskával indultak a csatamezőre. Meg is indultak. Ezer-ezerszámra csatlakozott hozzájuk az elnyomott népeknek a száma, ugyan-nyira, hogy mire Nagykállóba értek, már nyolc ágyút zsákmányoltak a labancoktól.

„KEREKHEGYEM, KALMÁROM”

A Rákóczi-szabadságharc idején is a beregszászi domboldalakon mindenütt szőlőt érlelt a napsugár. A fejedelemnek szintén kiterjedt szőlőbirtokai voltak a környéken. A máig közszájon forgó legenda szerint, amikor a Rákóczi-szabadságharc elbukott, és a nagyságos fejedelem kénytelen volt elhagyni szeretett hazáját, az itteni szőlőhegyek mellett elhaladva így sóhajtott fel: „*Kerekhegyem, Kalmárom, csak a Bocskorom sajnálom!*” Ugyanis a Bocskor-hegy különösen finom zamatú bort adott. S bár a Beregszászt karéjzó szőlőhegyek többségét felnötte a gaz, a Bocskoron ma is kiváló szőlő terem.

KADACS VITÉZ (I)

Bene egykor a Borzsa folyó két partján terült el. A falu egyik fele a hegynek az aljában húzódott meg. Az egyik hegyen, a mai postaépület felett, büszke vár állt. A város gőgös urának volt egy gyönyörű szép lánya. A várkisasszony nagyon szeretett kilovagolni a Borzsa túlsó oldalán elterülő rétre, ahol senki sem zavarta.

Egyszer Rákóczi seregéből egy kis csapat a munkácsi várba igyekezett. A csapatot Kadacs vitéz vezette. Mire a vár alá értek, a katonákat már nagyon megviselte az út, ezért letáboroztak egy patak partján Bene és Csetfalva között.

Amíg a katonák pihentek, addig Kadacs vitéz széjjelnézett a környéken. A véletlen úgy hozta, hogy a várúr lánya éppen akkor lovagolt ki a Borzsa partjára. Kadacs vitéz észrevette a gyönyörű lányt, hozzálovagolt és megszólította. Beszédbe elegyedtek. A lánynak megtetszett az ifjú, s az ifúnak is a lány. Másnap is, harmadnap is találkoztak, s szerelmük egyre mélyült.

A várúrnak feltűnt, hogy a lánya oly gyakran jár lovagolni. Egy alkalommal utána küldte bizalmas emberét, hogy lesse ki, hová megy a lány. Így tudta meg, hogy az bizony találkára jár, s nyomban megtiltotta neki, hogy ezután kíséret nélkül hagyja el a várat. Kadacs vitéz hiába várt szerelmére, az csak nem jött. Az ifjú nem tudta, mi lehet az oka kedvese elmaradásának. Kétségbeesésében elhatározta, hogy elmegy a várúrhoz és megkéri a lány kezét. Úgy is tett. De amikor a várúr megtudta, hogy mi járatban van, rettenetes haragra gerjedt. Azt felelte, hogy nem ilyen jöttmentnek szánta egyetlen gyermekét, és kidobatta Kadacs vitézt a várból.

A leány pedig hiába sírt, könyörgött, hogy adja őt apja feleségül az ifjúhoz, a várúr szívét ez még jobban megkeményítette, s dühében kolostorba záratta szerelmes leányát.

Kadacs vitéz eközben elhatározta, hogy csapatával megtámadja a várat és kiszabadítja kedvesét. Négy katonáját előreküldte, hogy fűrkésszék ki, hol van a kedvese, nehogy megsebesüljön a harc közben. Emberei szomorú hírral jöttek vissza: megtudták, hogy a várúr kolostorba záratta a lányát. Másnap, amikor az apácák a kolostorból a templomba mentek, a lány kiszökött a metnből, és az éppen megáradt Borzsába vetette magát.

A vitéz úgy érezte, hogy nincs tovább értelme az életének. Amikor társai egy kis időre magára hagyták, kardja markolatát a földbe szúrta és beledől az

éles fegyverbe. Katonái már holtan találták. Bosszút álltak vezérükért. Elfoglalták, és földig rombolták a várat, megölték gőgös gazdáját.

Az egykori erődítmény romjai még ma is láthatók. A kis patakot pedig a nép a szerelmes vitézről Kadacs pataknak nevezte el.

KADACS VITÉZ (II)

A Borzsa-patak hegy felőli partján valaha magas vár állott. A vár gőgös ura, és büszke, szép, szomorú leánya távol tartotta magát a köznéptől. Szveta, a várkisasszony néhanapján hajnaltájt a patak túlpartján elterülő réten szeretett lovagolni, ahol senki nem zavarhatta. Tudta ezt az uraság, nem bánta, de soha meg nem vigasztalta szomorú leányát, a fekete hajú szépséget.

Rákóczi portyázó katonái itt pihentek le egyszer. Békésen legelésztek a fáradt paripák, tűzgyújtáshoz kerestek ágakat a Borzsa partján a kurucok, mikor a leány megpillantotta őket.

– Mit kerestek ti apám birtokán, katonák?

– Egy éjszakára verünk táborn, nem teszünk kárt semmiben, csatából jövünk, kell az erő holnapra is! – válaszolt a fekete szemű, mokány vitéz, a csapat vezetője. – Kadacs vagyok, szépséges kisasszony, felelek a katonáimért.

– Bátor legény vagy, hogy meg mertél szólítani! Mifelénk ezért botozás jár!

– Ezer botot is elviselnék, ha rám mosolyogna szépséged!

Meglepődött Szvetlána a szokatlan szavaktól. Észre sem vette, elmosolyodott.

– Ugye, kisasszony, tud mosolyogni botoztatás nélkül is? Komoly orcával is gyönyörű, de mosolya fénylik, mint a hajnal!

Megcsapta a leány a szép, szürke mént, és elvágatott a vár felé. Másnap reggel azonban újra kilovagolt, látta, hogy szedelőzködnek a vitézek.

– Nem kell sietni, katonák, pihenjenek csak, megengedem! – szólott le a ló hátáról Kadacs vitéznek.

– A kisasszony kegyes hozzánk, bár nevét sem tudjuk! Szép, mint a hajnal, szép, mint a fény, gyönyörű, mint a drágakő! – udvarolt a vitéz.

– Szvetlána grófkisasszony a nevem, katona! Ha el akar valaki küldeni innen benneteket, csak nekem szólj!

Napokig találkoztak, így a portyából kellemes táborozás kerekedett, Szvetocska kacagása messze hallatszott, a fiatalok egymásba szerettek.

Az uraságnak feltűnt, hogy leánya mindennap kilovagol. Bizalmas emberét utána küldte, hogy lesse ki, tőle tudta meg, hogy találkára jár. Szörnyű dühbe gurult, és nem engedte kísérő nélkül leányát sehova a várkapun túlra.

Kadacs vitéz várta-várta kedvesét, lesre küldött legényeitől értesült arról, mi történt. Fényesre kefelte derék fekete kancája szőrét, ragyogtak a rézzel kivert lószerszámok, és nagy bátran egyedül a várba indult. Hosszas várakozás után került a gróf színe elé.

– Mit keresel a váramban, katona? El akarsz szegődni hozzám?

– Nem szegődnék, kegyelmes gróf, Rákóczi fejedelem kuruc vitéze, Kadacs vagyok. Azért jöttem, hogy szépséges leányodat, Szvetlána kisaszszonyt feleségül kérjem!

– Jöttment, vagyontalan éhenkórász! Hogy mertél szemet vetni a lányomra? Nem ilyen közönséges embernek szántam egyetlen gyermekemet! Takarodj a birtokomról!

A szép grófkisaszszony sápadt orcájáról eltűnt a mosoly. Könnye patakzott, térdén állva könyörgött apjának, adja őt feleségül a vitézhez hozomány nélkül is!

De a gróf szíve kővé vált. Irgalmatlan parancsot adott hat katonájának.

– Kísérjétek a kolostorba ezt az engedetlen! Apáca legyen!

A zokogó lányt közre fogták a katonák, és elindult a szomorú menet. Ezt látták meg Kadacs kurucai, akiket fürkészni küldött a vitéz, mert kis csapatával meg akarta támadni a várat. A szép Szvetlána hosszú haját szoros főkötő alá rejtették, felöltöztették a novíciák ruhájába, és a menet elindult a kolostorból a templomba. A zsolozsmázó nővérek sorából azonban váratlanul kiugrott a leány, és a megáradt Borzsa-patakba vetette magát. Azonnal elmerült. A kuruc vitézek a túlpartról látták, mi történt. A víz sodrása az ő oldalukon vetette partra a fehér fátolyos apácafőkötőt.

Kadacs vitéz is látta a vízből kiemelt fátylat, kiteregette, szárítgatta, majd így szólt vitézeihez:

– Nyergeljétek, bontsatok tábort, elindulunk Munkács felé!

Legényei szétszéledtek, hogy parancsát teljesítsék. Kadacs vitéz pedig, akiből Rákóczi kapitánya is válhatott volna, markolatával lefelé földbe szúrta kedves kardját, és térdre vetette magát az éles szerszám fölött. A szablya a szívét járta át.

Vitézei a Borzsa partján temették el, és szörnyű bosszút álltak érte: földig rombolták a várat és megölték a gőgös grófort.

(Ez Kadacs vitéz és a benei Borzsa-vár története. Ezen a helyen ma Bene falu postahivatala található. A mondákban „beszélő” nevek szerepelnek, ezért minden monda alatt következik a névmagyarázat: Kadacs – Kajdacs, Kadosa, Kadicsa, Kaducsá – magyar és változataiban török eredetű név, jelentése: bolyongó, eltévedt. Szvetlana – Szveta, Szvetocska – szláv eredetű közkezdvelt női név, jelentése: ragyogó, fényes, világos.)

KURUC KINCSEK A KELEMEN-HEGYBEN, AVAGY VITÉZ NAGY JÁNOS FIÁRA HAGYOTT TESTAMENTUMA

„A benei hegyek között keress egy Kelemen nevű hegyet. Menj a napkelet felől való oldalára, s találsz ott egy kősziklás helyre. Ez alatt van egy pince elrejtve. Ha szemesen megkeresed, ráakadsz, mivel ez a kő frissebb termetű a többinél. Ha ráakadtál, bújj be a vasajtóig, de husángot is vigyél magaddal, nehogy bajod történjék, mert az ajtó előtt van egy kifaragott ősz ember képe, aki úgy látszik, mintha eleven volna. Ha az ajtót akarnád nyitni, mindjárt fejen vág, azért előbb üsd ki kezéből a buzogányt. Azután a lakatnak a kulcsát megtalálod a felső küszöbön. Nyisd ki, de az ajtón belül találsz két fekete kutyát, amelyek fogaikat vicsorítván mozognak, ha feléjük mégy. Ne félj tőlük, mert kőből vannak kifaragva. Belül semmit sem találsz, csak vaskádat kongó tallérokkal. A vaskád tetején ül egy veres eb, de ne félj tőle: márványból van, csak kő.

Ugyanott balkéz felől van egy ajtó, amely be van vakolva, de arról megismered, hogy a vakolás veres. Taszítsd be dorongoddal, akkor leesik az ajtó felől a láncos golyó. Találsz ott hat kádat, amelynek ezüsttel van fedve a háta.

A hetedik kádon, melynek arany a fedele, van egy ajtó, ebben vannak a kulcsok. A hetedik kádban temérdek arany és drágakő van. A kád körül tizenkét fegyveres vitéz áll kivont karddal.

Én, Vitéz Nagy János lévén, kuruckodtam és ott laktam négy esztendeig, mint a kincsek őrzője. Laktunk abban a hegyben tizenketten. Még mielőtt laktak ott harminc legények, laktak tehát összesen ötvenegyen és így takarodott oda a sok pénz.

Én, Vitéz Nagy János, aki hagyom ezeket fiamra, szörnyű átkot mondtam fejemre, ha ezek nem igazak.”

A SZÁNTÓVAS MINT MÉRTÉK

A XVII. század közepén bírta a szentmiklósi uradalmat Lónyay Zsigmond, a munkácsit pedig I. Rákóczi György fejedelem özvegye, Lorántffy Zsuzsanna, kik viszálykodásba merültek a szomszédos birtokok határai miatt. Ugyanis a munkácsi uradalom birtokosa részéről állíttatott, hogy Munkácstól kezdve az ország széléig elterülő kilenc mértföldnyi téren minden magaslat, hegy és erdő ez uradalomhoz tartozik és a szentmiklósi jószághoz csupán a völgyek és lapályok. Miért is a Munkács várából kivonult drabantok erőszakkal kényszerítették a völgyben lakó jobbágyokat, hogy elhagyván a lapályon fekvő házaikat a hegyek lejtőire és magaslatokra költözzenek, s nagyobb nyomatékul a fegyveresek azonnal szét is hányták az ily lakokat, s épületeket, a lakosokat prédálással, s ölessel és veréssel fenyegetvén, ijesztették, hogy nejeik emléit felmetélik, gyermekeiket karóra húzzák, ha az ő határukra..., magasabb helyekre nem szállanak.

Az erőszakoskodók ellen emelt panasz következtében később vizsgálat rendeltetvén el, a hit alatt kihallgatott tanúk vallottak, hogy a szentmiklósi jószágbelieknek tovább nem terjed a határok, hanem csak addig, meddig a Latorca folyó közepéből az ember egy szántóval elhajíthat. A tanúk szóhágyományra hivatkoztak, minthogy ezt így apáiktól hallották, s mely monda azután az ügy elintézésénél döntő érvel el is fogadtatott.

RÁKÓCZI VIRÁGAI

Harmadfélszáz évvel ezelőtt a hegytetőző munkácsi vár udvarát Zrínyi Ilona messze vidéken híres virágai díszítették. A gyönyörű virágok között a legeszebbek a tulipánok voltak. A hullámos szélű, zöld levélszatórnák közül kiemelkedő csodás virágok tekingettek körül a történelmi levegőjű várudvarban.

A tulipánokat a vár úrnője kisfiával, Rákóczi Ferencsel együtt gondozta, locsolgatta.

Egy hideg viharos éjszakán a kis Rákóczi habfehér ágyában azt álmodta, hogy édesanyjának tulipánjai megfáztak és nagy veszedelemben forognak. Kilopakodott a kertbe és sorra betakargatta a szenvedő tulipánokat. Jócselekedete közben megjelent előtte egy angyal, és jutalmul átadott neki egy védelmező aranytrombitát. A tulipánok megmenekültek a pusztulástól. A kis Rákóczi pedig boldogan helyezte el ágya mellé angyali kincsét.

Egyszer a vár udvarán játszogatót. Távoli zajt hallván, a vár falára ment és észrevette, hogy nagy ellenséges lovas sereg közeledett a vár felé. A helyzet

végzetesnek látszott. Pillanatok alatt kihozta aranytrombitáját, belefúj. És csodák csodája: a varázstrombita hangjára a tulipánok egymás után színes kacagányú vitézekké lelkesültek, belőlük teljes fegyverzetű lovasok vágattak elő és mindjárt fiatal vezérük mögé sorakoztak. Rákóczi fehér lován vezette vitéz virághadát az ellenségre és győzelmet aratott.

A KIS RÁKÓCZI ÉS A TÉRKÉP

Mesélik, hogy egy alkalommal egy osztrák gróf várában egy térkép ragadta meg a kis Rákóczi figyelmét. Az akkori Magyarország térképe.

Rákóczi magánkívül szaladt a térképhez, mohón keresett, kutatott rajta valamit.

– Mit keres rajta? – kérdezték a melléje rendelt új nevelői, a páterek.

– Munkácsot! – felelte a gyermekifjú.

S mikor megtalálta, szeméből megeredt a könny:

– Munkács! Munkács! – ráborult a térképre és keservesen sírt.

Hazáját, szülőföldjét, otthonát siratta.

A páterek nem értették a dolgot, csodálkozva kérdezték, mi történt vele, mi bántja?

– Nem lehet oly hamar felejteni! – zokogta a hőslelkű gyermek.

RÁKÓCZI MUNKÁCSI ALAGÚTJA

Rákóczi Munkácson élt. Alagút vezetett innen Tarpára. Sok téglát találtak benne, melyre rá volt vésve Rákóczi neve. Itt a Sósdombnál van az alagút nyílása. Lenn az alagútba' Rákóczi-fegyvereket találtak, de már beomlott. Itt bujdosott az ellenség elől Rákóczi. Esze Tamás is ezen az alagúton ment Rákóczihoz.

ISNYÉTEI KURUCOK

Isnyéte magyar helység Munkácsról nyugatra egy óra járásnyira, s fekszik lapályos erdők közt úgy, hogy a vár bástyáiból szabad szemmel is megláthatni, minek azon három éve alatt, míg Zrínyi Ilona hősiezen védé 1686-ban a munkácsi

várat, az azt körülzáró osztrák és spanyol seregek ellen jó hasznát is vevék, mert meghitt emberek a fák sudarairól lobogó fejér zászlók forgatásával adtak jeleket és értesítéseket a várbélieknek, mely szolgálatot sokszor a nők is teljesítettek. Mídon pedig 1703-ban II. Rákóczi Ferenc kitűzé a harci zászlót a monda és hagyomány szerint, Bohus Márton nevű ide való kuruc őrmester a falusi legényeket egy vasárnap délután a templom melletti dombra összegyűjtve, lelkesítő szavak és zene mellett valamennyiüket felesketé és besorozá, kik azután végig vitézül harcoltak nemcsak, hanem megemlékezve toborzásukra, mely a templomnál történt közülük Kacsó, Kosa, Guti és Lőrinc nevű palotások egy aranyozott tányért s egyéb egyházi szerezket csináltattak és ajándékoztak a református egyháznak, melyek máiglan használatnak. Rákóczi kedves kocsisa Deák Máttyás szintén Isnyéte szülötte volt, kinek a fejedelem hűségéért itt két telket adományozott.

(A helyi legenda szerint a községet egykor körbevevő rengetegben rejtőzködtek sokáig Székely Antal jobbágysai, a bujdosó kurucok.)

A LAKODALMAZÓ KURUCOK

Egyszer a kurucvilágban nagy volt a mulatozás az ungvári várban. A vigadózást Rákóczi vitéz katonájának, Vass Imre kuruc brigadérosnak a házában tartották.

Az ungi kuructábor szeme fényének, a kuruchad toborzójának leányát vette el feleségül Böszörményi Nagy Iván, a nemes hajdúk kapitánya.

Már-már éjfél felé járt az idő, amikor az őrszem a labancok érkezését jelentette. A lakodalmazó kurucokból rögvest hadsereg lett. Lovaikra pattantak, elfogták a portyán eltévedt labancokat, s jól ellátták útravalóval őket.

A vitézi tett híre Bercsényi révén eljutott a fejedelemhez is, aki azzal jutalmazta meg az ifjú hajdúkapitányt és feleségét, hogy életük végéig oldala mellett lehettek.

AZ ELEVENEN BEFALAZOTT LÁNY

Az ungvári várkertben rácsos vaskapu vezet a belső várpalotába. A kapu fölött a Drugeth család címere látható, a hét seregély, alatta: 1598. Fülöp volt az első Drugeth, akinek Róbert Károly király adományozta a várat, és aki azt

1330 körül föl is építette, ettől az időtől kezdődik a Drugeth család szerepe Ungváron. Az idők folyamán az ungvári vár sokszor cserélt gazdát. Hosszabb-rövidebb időn át, ahogy a harci szerencse kedvezett, volt az erdélyi fejedelemé, királypártié, a mohácsi veszedelem után Szapolyai János király hívéé, kurucé, labancé, majd ismét a Drugethek kapták vissza...

A kuruc-labanc időben az egyik várkisasszony, Drugeth Ilona vagy Mária, nagy szerelemre gyulladt az egyik labanc vezér iránt. Amikor ezt a család megtudta, a Drugeth-lányt elevenen befalazták.

De van ennek a várnak még egy nevezetessége is: az egyik kapu közelében lévő szobában tapéta fedi el a titkos lépcső ajtáját. Ezt az utat választotta a szerelmes, ha szíve halványához akart jutni.

II. Rákóczi Ferenc, a nagyságos fejedelem, mint az akkori várúr, Bercsényi Miklós vendége, gyakran időzött itt...

Nagy idők, nagy események szemtanúja volt ez a vár, sokat lehetne mesélni róla.

A LEMÁCSKIN

Van Dolhán egy szép, széles mező a Borzsa folyó és a Zselizár-domb között. Ezt a mezőt mind a mai napig „Lemácski”-nak hívják.

Régen másképp nevezték, csak azóta hívják így, amióta itt egy nevezetes esemény történt.

Elterjedt a hír a ruszinok között, hogy Rákóczi elindult Lengyelországból felszabadítani a népet és megszabadítani az orosz vallást a pápistától.

Mindenütt azt beszéltek, hogy a ruszinoknak segíteni kell Rákóczit.

Ez a hír először a lemákok között terjedt el. A lemákok otthagyták házaikat, feleségeiket, gyermekeiket, hogy kiharcolják a szabadságukat. Kaszát, kapát, baltát, néhányan meg cséphadarót fogtak s elindultak Máramarosba, hogy ott egyesüljenek Rákóczi hadaival.

De a császári generálisok megtudták ezt. A lemákok Bereg megyéből csak Dolháig értek. Ott a falu melletti mezőn zajlott le az első csata a kurucok és a labancok, a ruszinok és a császáriak között.

Hej, patakokban folyt ott a vér!

Nagyon sok ruszin elesett, ontotta ki a vérét, mert a császár katonái jól fel voltak fegyverezve, a ruszinokat pedig csupán a lelkesedés hajtotta, mert nem volt fegyverük. Ettől az időtől nevezik ezt a mezőt „Lemácski”-nak.

ESZE TAMÁS ÉS AZ ÚJLAKI SÓHIVATAL

„Drágán adták a sót a népnek. Esze Tamás azt mondta: „Majd adtok ti még nekem nőt is, meg mászt is!” Eladta két ökrét, lovat vett, már ekkor volt 8–10 embere, elment a sóhivatalba, összeverte a sóhivatalnokokat, csak úgy ugráltak kifelé az ablakon!”

„Mikor a sóhivatalnokokat megverte, a nép már bízott benne és sokan mellé álltak. Ezután a nép felzendült, megtagadta a kilencedeket és nem ment misére (egy házhoz járt a katolikusok, mert nem volt templomuk). Esze Tamás ekkor már Tokaj táján járt. Itt üldözték a pandúrok.”

ESZE TAMÁS A TISZAI ÁTKELÉS

1703-ba' Esze Tamás vezetésével a kuruc sereg átkelt a Tiszán. Abban az időben még nem volt szabályozva a Tisza és Palád alatt folyt. A támadást megelőző napokban éppen áradt a Tisza, ezért a kuruc vitézek úgy úsztak át a folyón, hogy felső ruháikat levetették, kardjukat pedig a szájukba tartották.

A labancok a Tisza töltésbe voltak beásva. Amikor meglátták a fehérgatyás kurucokat, úgy megijedtek, hogy rögtön futásnak eredtek. De a kurucok nem voltak ám restek: Uci, utánnuk iramodtak. A megrémült labancsereget Palád határában érték utol, ahol azonnal megkezdődött a harc.

Véres viadal után az Esze Tamás által vezetett kevés számú kuruc sereg fényes győzelmet aratott.

Palád határában pedig azt a helyet, ahol a csata volt, Bajnoknak nevezik még ma is. A csata után kurucok-használta fokost találtak, melyet a község népe hosszú ideig megőrzött.

Esze Tamás kurucaival Szatmárcseke és Halábor közt felvette a harcot a császáriakkal, és úgy Tiszacsécse határán beszorította a császáriakat a Tiszába.

RÁKÓCZI EZREDESE

A tiszakeresztúriak ma is büszkén emlegetik, hogy Rákóczi egyik ezrede e falu szülötte volt, és Borbély Balázsnak hívták. Azt mondják, hogy a nevé a „Rongyos gárda” egyik ütközete tette ismertté. Ez az ütközet a Tisza egyik kanyarulatánál, Tiszaújlak és Tiszabecs között zajlott le.

A Tiszakeresztúrban élő idősebb emberek nagyapáik elbeszéléséből arról is tudnak, hogy Borbély Balázs szoros barátságban volt Ocskay Lászlóval. Később barátságukról, vakmerőségükről és leleményességükről igen híresek lettek a kuruc és a labanc táborban egyaránt. Erről szól a következő történet is.

1703 nyarán Rákóczi úgy határozott, hogy kurucaival átkel a Tiszán, s így egyesülhetnek az Alföldön állomásozó hívekkel. A fejedelemnek ez a terve egyelőre akadályba ütközött, mivel a Tiszaújlak és Tiszabecs közötti fahidat egy kimondottan erős, jól felszerelt császári ezred őrizte. Ezt a császári ezredet kellett megsemmisíteni ahhoz, hogy Rákóczi elképzelései megvalósuljanak.

A nehéz feladat végrehajtására a fejedelem Ocskay László és Borbély Balázs által vezetett „Rongyos gárdát” szemelte ki. A két fiatal kapitány vállalta a megtisztelő feladatot. Úgy határoztak, az éj leple alatt támadnak az ellenségre. Ocskay néhány száz emberével a Tisza újlaki oldalán a parti nádasba fészkelte be magát, szemben az ellenséges táborral. Innen adtak le lövéseket, hogy az ellenség azt hihesse, ők a támadók.

Borbély Balázs körülbelül százötven katonájával keletre húzódott és egy füzesben telepedett le. A kapitánynak az a gondolata támadt, hogy meztelenre vetkőzteti az amúgy is rongyos katonáit, csak a derékszíjat hagyják meg, amire a kardjukat köthetik, s így, meztelenül támadtak az ellenségre. Ahogy a kapitány kigondolta, úgy is cselekedtek. A katonák a kardjukon és a foguk között tartott pisztolyukon kívül semmit sem vittek magukkal, így úsztak át csendben a Tiszán, s oldalba támadták az Ocskayval szemben álló labancokat. Mondani sem kell, a császáriak mennyire meglepődtek és megijedtek a meztelen kurucok láttán. Borbély Balázs kiadta a jelszót: „Rajta, kuruc!” És elkezdődött az élethalálharc labanc és kuruc között.

Ocskay László csapatával csak erre a percre várt. Pillanatok alatt átkelt a Tiszán, hogy segítségére siessen bajtársainak. A csata a kurucok győzelmével végződött. A labancok egy része elmenekült, a másik pedig a csataterén és

a Tiszában lelte halálát. A győzelmes csata után nem volt többé „Rongyos gárda”, mert a katonák valamennyien a labancoktól zsákmányolt díszes öltözetben pompáztak.

Mind Borbély Balázs, mind Ocskay László elszánt, bátor vitézi tettéért a fejedelemtől ezredesi rangot nyert. Ezenkívül a fejedelem Borbély Balázst nemesi ranggal és egy ezerholdas birtokkal is megajándékozta. Mindkettőjüknek hamarosan ezer-ezer főből álló ezrede lett.

RÁKÓCZI TURULMADARA

Sokan úgy emlékeznek erre a történetre, mint egy mesére, de igaz volt.

A bökényi határ és Tiszabecs alatt vívta Rákóczi egyik nagy csatáját Pálffyval. Véres csata lehetett, mert azon a napon sokan meghaltak.

Senkinek nem volt őrangyala, csak Rákóczi Ferencnek, akinek a feje fölött ott keringett örködve a turulmadár.

Egyszer a labancok kiverték a kezéből a kardját. Nagyon veszélyes helyzetbe került. Ekkor az égből váratlanul lecsapott Rákóczi turulmadara. Karmaival kivájta az ellenfél szemét. A turulmadár szájában volt egy kard. Rákóczi kikapta a csőréből a kardot, és ezzel tudta csak visszaszorítani támadóit.

A turulmadárnak emléket is állítottak a Tisza jobb partján.

A PÁLFÜZESI KURUCLES

Bökény határában van Pálfüzes. Nem messze van a Rajter gyümölcsösétől. Nevéhez érdekes történet fűződik.

A múlt századokban ez a környék egy hatalmas füzes erdőből állt. Javában tartott a kurucháború. Egyszer a Pálffy-huszárok itt telepedtek le éjjeli pihenőre. Ők voltak azok, akik átálltak a labancok oldalára.

Lesben álltak itt, és várták a kurucokat, kik még nem értesültek arról, hogy a Pálffy-huszárok árulókká lettek.

Ezt megtudta egy újhelyi halász, fellármázta a közeli falu embereit és éjfél után átúsztak a Tiszán és lemészárolták az alvó Pálffy-huszárokat.

Ezért a bökényi nép, ahol a mérszárlás megtörtént, azt a helyet Pálfüzesnek nevezte el.

RÁKÓCZI KÉMJE

Bökény határában van egy tag, amelyet a nép Malomkertnek is nevez, de úgy is hívják, hogy Sándorvég.

Azért nevezik a Tisza partjának eme területét Sándorvégnek, mert itt fogták el a labancok a Sándor kurucot, Rákóczi híres kémjét. A tiszabecsi határban állomásozó labanc seregben teljesített álszolgálatot.

Amikor a labancok támadásra készültek volna, elhatározta, hogy rögvést hírt visz a Tisza túlsó oldalán táborozó kurucoknak. Amikor át akarta volna úszni a Tiszát, a labancok elfogták.

Vallatták, de nem tudtak semmit kiszedni belőle. Hallgatott, mint a sír. A labancok nem kegyelmeztek meg neki, hanem a kurucok szeme láttára felakasztották a Malomkertben egy diófára, így azóta is Sándorvégnek nevezik a helyiek ezt a dűlőt.

FARKASFALVI FARKAS FÁBIÁN KURUCVEZÉR MONDÁJA

A régi időben Farkasfalván, a kuruc világ idején két híres kurucvezér volt, akik azonban csak akkor jöttek a Farkasfalván lévő kastélyukba, mikor a viszonyok úgy kívánták, hogy elrejtőzzenek egy ilyen kis faluban ellenségeik elől. Az egyiknek a neve volt Farkas Fábián a másiké pedig Szintai. Farkasfalván terjedelmes birtokaik voltak és mindig ide tértek haza csatázásaik után. Egyszer a faluban esténként egy foszforral bekent kutyát láttak, aki az erdő felé ment. Az egész faluban elterjedt a hír, hogy az erdő felé minden este a faluból ördög megy. Ugyanis már Farkas Fábián ellenségei megejtették hollétét és utána mentek Farkasfalvára. Farkas Fábián a Farkasfalva melletti erdőben bújt el, ahova hű kutyája, akit Farkasnak a szolgálja foszforral kent be, vitte a nyakában lévő kosárban az ennivalót minden éjszaka. A falubeliek látták, hogy a kutya mikor visszatért az erdőből a Farkas Fábián kastélyába ment és ott eltűnt. Később az ellenségek elmentek Farkasfalváról, Farkas Fábián hazajött egy este a kutyájával együtt az erdőből és többet a foszforos kutyát nem látrák. Ezért nevezték talán el Ördögűző Fábiánnak is.

RÁKÓCZI BÖKÉNYI FÁJA

Az egész környék ismerte ezt a hatalmas fát. A közszájon úgy forog, hogy ez a hatalmas fa nem egyéb, mint Rákóczi fejedelem nyárfája.

Az úgy történt, hogy amikor Rákóczi Ferenc seregével megverte Tisza-becs alatt a labancokat, akkor este hatalmas lakomát csapott kuruclegényeivel. Azt mondják, hogy oda a bökényiek is hivatalosak voltak.

Rákóczi kurucai hatalmas bográcsützet gerjesztettek, aztán körülülték és szalonnát sütöttek. A lakoma után Rákóczi szalonnasütő nyársát a tisztás közepébe szúrta, és aztán reggelig mulattak.

Teltek, múltak az évek, és Rákóczi egykori nyársából sudár nyárfa lett.

Az öreg fa nemrég elpusztult, de csemetéi tovább terebélyesednek.

RÁKÓCZI UTOLSÓ ORSZÁGGYŰLÉSE (RÁKÓCZI-PINCE, RÁKÓCZI KŐASZTALA)

Rákóczi Salánkon tartotta utolsó országgyűlését. A szőlőhegy aljában épült kastélyban szállt meg, amelyet a 1717-ben pusztító krími tatárok felégettek. A pince azonban megmaradt, amely ma is borospinceként szolgál. A nép most is Rákóczi-pinceként emlegeti, ezáltal is őrizve a fejedelem itt-tartózkodásának emlékét.

A hagyomány szerint a fejedelem az országgyűlést a Hömlöchegye tetején tartotta az erdő közepén. Onnan be lehetett látni a fél Magyarországot. Asztalul egy hatalmas, lapos tetejű, kerek formájú követ használtak. Ezen a kőasztalon írta Rákóczi utolsó rendeleteit, leveleit a nemzethez, felszólította a népet a hűségre, a hitre, a reményre.

Meg is fogadta a nép Rákóczi kérését, tűzbe-vízbe ment volna érte, csak jött volna vissza még egyszer.

A kő ma is ott van a hegy tetején, megnézheti akárki.

Más változatban: Ugyancsak a helyi néphagyomány szerint, a Hömlöc-hegyen lévő nagy kődarab, a rajta levő bemélyedéssel azt mutatja, hogy itt „ugratott lovával a nagyságos fejedelem”.

MIKES KÚTJA

Rákóczi maradék kurucaival kis csapatokban szétszóródva Salánk határába ért. A Szalván kellett átkelniük a Kővár-domb melletti hídon. A híd rozoga volt. A fejedelem elől vágratott, s a lova megbotlott a fahídon, majdnem leejtette lovasát.

Kissé odébb a Szalva vizében megitták a gőzölgő lovakat, s amint a fejedelem a folyó partján felfelé kaptatott a lovával, rálépett a ló egy nagy köre, melyből sok volt azon a tájon. A domb alján még ma is található jónéhány. A kőben ott maradt a ló lábnyoma. Ezeket a köveket az emberek megtalálták és ereklyeként őrizték.

Mármost ivóvíz után kellett nézni. Nem volt könnyű találni, mert a környék erősen mocsaras volt. Mikes Kelemen talált rá a domb aljában egy kristálytiszta vízü forrásra. Bemerítette kalapját, és úgy vitt vizet szeretett gazdájának.

Rákóczinak igen megízlett a víz, s míg Salánkon tartózkodott, annak a forrásnak a vizét fogyasztotta, és mindig Mikes Kelemen volt a vízhordó.

A forrást róla nevezték el Mikes-forrásnak, vagy – ahogyan itt mondják – Nyikes-forrásnak.

Később kutat építettek rá, az is a Mikes kútja nevet kapta. A dombot, amelynek a lábánál volt a kút, ma is Mikes-dombnak hívják.

RÁKÓCZI MENEKÜLÉSE

Egy véres ütközet után Rákóczi Ferenc labanc üldözői elől Salánk felé vette útját. Lova már félig kifulladásra ért el a salánki hegyet. Amint visszanezett, hát látja, hogy üldözői hamarosan utolériék.

Azonnal cselekedett. Megfordította lovát és a falusi kovácshoz irányította. A kovácsot megkérte, hogy amilyen gyorsan csak teheti, fordítsa meg lovai lábán a patkót, hogy azok, ha előre megy, hátrafelé, azaz ellenkező irányba mutassák a nyomokat. A kovács fél szóból is értett. Úgy is tett, teljesítette a fejedelem kívánságát. Aztán Rákóczi felpattant a lovára és nekivágott a salánki hegynek. Át is jutott a hegyen. A hegy lábához értek a labancok is, de ott megfordultak, mivel a nyomok visszafelé vezettek, így sikerült Rákóczinak lerázni üldözőit.

A salánki hegyen még most is látszanak egy nagy kőben a patkónyomok.

KURUCOK A HUSZTI VÁRBAN

Már javában folyt a kurucháború, amikor a következő eset történt.

Abban az időben Mária Terézia dédnagyapja, Lipót császár ült a trónon, miközben a Habsburg-párti labancok és a szegényekből verbuválódott kurucok közt folyt a háborúskodás. Itt, a végeken már nem is tudni, hogy milyen módon, de a huszti várba labancok fészkeltek be magukat. A várkapitányuk egy Tallósy nevezetű labanc volt.

Thököly Imre, a felkelő kurucok vezére elhatározta, hogy visszaszerzi a huszti várat, mert hadászati szempontból nagy jelentőséget tulajdonított ennek a sásfészeknek. Ezzel a feladattal egyik ezredesét, Roszlaveckyt bízta meg, s parancsba adta, hogy bármilyen eszközzel, de foglalja el a várat.

Roszlavecky serege gyengén felszerelt könnyűlovasokból és gyalogságból állt. Tüzérsége nem volt. Volt ugyan néhány kis ágyúja, de ezekkel ilyen várat nem lehet ostromolni, hiszen az ezekből kilőtt golyók a magasan fekvő huszti vár falait sem tudják elérni, bástyáit meg sem tudják karcolni. Viszont a labancok a várfalakra nehéz, nagyhorderejű ágyúkat helyeztek el, s ezekkel minden egyes támadást sikeresen visszaverhettek volna, így bevenni a várat tehát meg sem kísérelte.

Roszlavecky ezredes azon törte a fejét, hogy milyen cselhez folyamodjon, hogyan szerezze meg emberi veszteségek nélkül a várat. Nem sokáig kellett gondolkodnia, mert az ötlet jött magától. A környéken az a hír terjedt el, hogy a labanc várkapitányt valamilyen kór támadta meg és ágyynak esett. Betegsége ragályosnak bizonyult, mert saját orvosát szintén megfertőzte. Amikor meghallotta ezt a kuruc ezredes, így fakadt ki:

– No, engem nem ilyen fából faragtak, nem ijedek meg tőle, felkeresem a kapitányt. Embereinek megparancsolta, hogy hintóját készítsék elő az útra, és három lovat fogjanak be. Így is történt. A hintó csekély kísérettel elindult és a vár felé vette útját. Csak a várkapu előtt lassított le, miközben a vele tartó kocsis és néhány hajdú kezében fehér zászlót lobogtatott.

A kapuőrség parancsnoka az egészből csak annyit tudott megállapítani, hogy a fényes hintóban valamilyen nagy úr, de az is lehet, hogy báró, gróf, esetleg herceg kér bebocsátást fehér zászlók alatt. Még annyi bátorsága sem volt, hogy a vendégek kiléte felől érdeklődjék, ezért az álruhába bújt kurucokat beengedte a kapun.

Roszlavecky minden fölösleges akadály nélkül bejutott a várudvarba, a kíváncsiszkodóknak pedig megparancsolta, hogy tüstént a beteg várkapitányhoz vezessék. Kérését azonnal teljesítették. Bátran és határozottan lépett be a beteg szobájába, ahol az elgyengült Tallósy feküdt. Baráti hangon üdvözölte őt, miközben letelepedett az ágya szélére. Aztán előadta, hogy amikor a fülébe jutott a hír a megbetegedéséről, félretéve minden ügyet és ellenségeskedést, keresztényi tiszta érzésekkel vezéreltetve sietett felkeresni, hogy kinyilvánítsa együttérzését. Annál az oknál fogva is, hogy rokonsági viszonyban állnak. Ekkor Roszlavecky megnevezett néhány kitalált rokont, tudva azt, hogy a beteg jelen helyzetben úgysem tudja kideríteni az igazságot. A beteg parancsnok a hallottaktól teljesen elérzékenyült:

– Az isten hálálja meg önnek lovagias szolgálatát! – mondta a labanc kapitány alig hallható hangon, minden gyanakvás nélkül.

Roszlavecky részletesen kifaggatta a beteget, afelől érdeklődött, hogy mikor kezdődött a rosszullete, hol és mije fáj, hogy érzi most magát. Szóval a lehető legnagyobb figyelmességgel viszonyult a beteghez.

Tallósy a kuruc ezredesnek igen aprólékosan beszámolt a hogylétéről.

– Egyáltalán ki gyógykezeli? – kérdezte tovább Roszlavecky.

– Senki sem törődik velem. A vár felcsere is megbetegedett.

– Gondolom, ilyen helyzetben nem utasítja vissza saját munkácsi orvosomat. Engedelmével erről írok néhány sort a fiaimnak.

– Áldja meg az Isten ezért! Sohasem fogom elfelejteni az ön nagylelkűségét! Magát az őrangyal küldte ide...

Roszlavecky ott helyben levelet írt fiainak, hogy az orvossal együtt várja őket Huszton.

Másnap a fiatal Roszlavecky az orvossal együtt meg is érkezett. Mind-egyik külön-külön, saját hintójával és kíséretével.

Az orvost az egész környéken ismerték, jó hírben állt. Megvizsgálta a beteget, fölírta a gyógyszereket is. Aztán a többi beteget is megtekintette.

Mivel Huszton abban az időben patika nem volt, ezért csak Debrecenből lehetett orvosságot hozatni.

Egy hét múltán a gyógyszert is meghozták. De ezt is Roszlavecky egyik ismerőse hozta személyesen.

Közben kiderült, hogy a rendelt orvosság kevésnek bizonyult ahhoz, hogy gyors javulást eredményezett volna. Mint ismeretes, a betegek általában az új gyógyszerektől a szokásosnál hamarabb gyógyulnak meg.

E tekintetben Roszlavecky igen jószívű, de egyben ravasz is volt. A legjobb nevű orvos sem tudta volna rávenni a saját betegét, hogy annyi sok orvosságot fogyasszon, de ez a kuruc ezredesnek sikerült.

Tallósy szófogadóan, cseppekben szedte az orvosságot, ellenkezés nélkül rágsálya a gyógyfüveket, a különböző növények gyökereit, kenőcsökkel mázoltatta testét, gyógyfürdőt vett. Szóval úgy cselekedett, ahogy azt az orvos és Roszlavecky előírta. Időközben új orvosok tűntek fel különféle gyógyszerekkel. Ezek is vagy rokonoknak, vagy a kuruc ezredes barátainak adták ki magukat.

A parancsnok fokozatosan érezni kezdte, hogy egészségi állapota jobbra fordul. Azonban baljós érzések kezdték gyötörni. Magában kezdte el számolni, hogy tulajdonképpen hány idegen ember is tartózkodik a várban. Roszlavecky úr, a fia – ez kettő, az orvos – már három, ezenkívül jelen van az ezredes bátyja és öccse, komája, násza, keresztfia, unokatestvére, néhány barátja, ismerőse – ráadásul mindegyik saját kíséretével, szolgálóival és hajdúkkal érkezett – az majdnem harminc ember...

A beteg szinte beleborzongott a számolásba, hiszen úgy jön ki, hogy a várban több már a vendég, mint amennyi várvédő katonával rendelkezik!

Lassan úgy érezte, hogy visszanyeri erejét, és már lábra tud kelni. Ám vendégei és orvosai saját szolgálói közül senkit sem engedtek hozzá, nehogy megzavarják a beteg nyugalmát.

Egy pár nap elteltével Tallósy bejelentette, hogy ő már meggyógyult és tovább nem gyógykezelheti magát. Roszlaveckyvel pedig a következőket közölte:

– Tisztelt uram, nekem úgy tűnik, hogy a maga hozzátartozóiból már túl sokan vannak a várban. Azt hiszem, itt az ideje, hogy hazainduljanak!

– Nekem is úgy tűnik – mondta nevetve Roszlavecky. – Valóban már sokan is vagyunk, de eszünk ágában sincs itt hagyni a várat. Itt maradunk, s nem mi, hanem a mélyen tisztelt úr fogja elhagyni a várat.

– Ezzel azt akarja mondani, hogy képes a várvédőimet is leszerelni saját katonáival?

– Arra már nem, tisztelt uram! Arra már nincs is szükségem. Tulajdonképpen nincs is kit. Hiszen amikor egy-egy emberét orvosságért szalajtottunk, akkor a vár körül táborozó katonáim elfogták őket, és helyettük a mi kurucainkat küldték a várba. Derék becsületes kurucok, olyanok, mint amilyenek mi vagyunk. A maga embereiből csupán egy-kettő maradt.

A bevehetetlen huszti várat ilyen csellel foglalták el a kurucok.

MULATSÁG A HUSZTI VÁRBAN

Nagy mulatság állt a vár udvarán, szépen szólt a tárogató és a hegedű, fényes vendégeket ünnepeltek Huszt lakói: Thököly Imre gróft, Felső-Magyarország fejedelmét és jegyesét, a szomszédos Munkács várának úrnőjét, a lilomszépségű Zrínyi Ilonát. Pazar ünnep volt ez, hisz ekkor jelent meg Huszt várában először a kuruc fejedelem. Javában folyt a lakoma, szép versekben énekelték meg Thököly hőstetteit, Zrínyi Ilona nemeslelkűségét és a kis Rákóczi Ferenc jövődó dicsőségét, amikor gróf Bercsényi Miklós, Ung vármegye főispánja az ablakból kitekintve észrevette, hogy sereg közeledik lóháton a vár felé, nagy porfelhőbe burkolózva.

Vége lett a mulatozásnak, harci riadót fújt a tárogató, s egy perc alatt fegyverben állt az egész várbeli kurucság, élén Thökölyvel. Csak mikor már szemben állt egymással a két csapat, akkor jött a meglepetés, s ismerte fel egymást a két kuruc vezér: Thököly átölelte és megcsókolta a vendégsereg vezetőjét, Csépes Jánost, az ungvári kurucok híres katonáját, Bercsényi kurucainak legkedvesebbikét. Fölvezették őt a várba, ahol tovább folytatták a mulatozást. A kuruc vitéz ünnepi szavak kíséretében átadta a nászajándékot a dicső mátkapárnak, szép selyem öltözetet a nagyasszonynak s a fehér paripát a kis Rákóczi Ferenc ifjú úrnak, hogy majd azon ülve menjen a csatába és üsse, vágja a labancot.

A MÁRAMAROSI BOVCÁR-KÚT

A német legyőzte Rákóczi seregét, ő meg néhány ruszinnal elindult Lengyelországba.

A németek lóháton üldözték és már-már utolérték Rákóczit, amikor Bovcárba érkezett. Itt a község lakói elrejtették Rákóczit a németek elől.

A fejedelem három napig maradt a faluban.

Amikor a németek elvonultak, a fejedelem meg akarta hálálni a falusiak jóságát.

Észrevette, hogy nincs kút a faluban, ezért a vizet messziről hordják. Nem késlekedett: kiválasztott néhány embert segítségnek, aztán feltúrta a kabátujját, és munkához látott.

Kiásták a kutat, aztán Rákóczi maga fogott hozzá a kút falának felrakásához. Munka közben vett egy sima követ, és rávéste:

„Itt járt Rákóczi Ferenc, ő rakta a kút falát.”

Átadta a kutat, azzal továbbindult.

Lengyelországba ment.

A falusiak útikalauzt adtak mellé, hogy el ne tévedjen, a helységet pedig óróra nevezik Bovcárnak, ami magyarul annyit jelent: itt járt a cár, a fejedelem.

Aki ezt nem hinné, annak megmutatják azt a sima követ, amelyre Rákóczi maga véste fel, hogy ő rakta a kút falát.

A FEJEDELEM UTOLSÓ ÉJSZAKÁJA

A nagyfejedelem, amikor már minden hitét elvesztette, hogy a szószegő bécsi udvar a nép szabadságát tisztelni fogja, utolsó reménységét Nagy Péter orosz cárra vetette.

Tervei sikerének érdekében az orosz cárhoz sietett. Munkácsról indult Oroszország felé. Rettentő hidegben, erős havazás közben búcsúzott Rákóczi Munkácstól, s útját a Vereckei-szoros felé vette. Menet közben korán ráes-teledett. Éppen Zavadka község határában járt. A zord időjárás miatt nem folytathatta útját, ezért elhatározta, hogy a faluban hál meg. A kis község legjobb kunyhójában, egy rozoga kis házikóban szállt meg a fejedelem kísérete. A jószívű, de szegény házigazda élelemmel kínálta a fejedelmet, de kilétéről mit sem sejtett, mert Rákóczi arról hallgatott. Késő este volt, amikor pihenni tértek, és Rákóczi Ferenc fejedelemnek pihenőhelyül egy kecskelábú faasztal jutott. Le is feküdt a szokatlan nyugvóhelyre, de mivel aludni nem tudott, az éj folyamán az asztalra ráfaragta nevének kezdőbetűit.

A parasztember és családja, az egész ruszin falu lakossága ereklyeként őrizte az asztalt, amely szerintük minden bajtól és veszedelemtől megvédte a falujukat.

A PUDPOLÓCI ASZTAL

A vereckei híres hegyszoros közelében fekszik az igénytelen Pudpolóc nevű orosz falu magas hegyektől kerített szűk völgyben. Mellette vonul el északról a Galícia felé vezető országút, míg dél felé elágazik a latorcai völgy, mely hajdan szintén közlekedési vonalul szolgált. A falu legszélsőbb házában lakik

a Duzsár nevű régi Rákóczi-féle jobbágycsalád, mely 1703-tól fogva büszke volt arra, hogy azon évi június hó 28-án II. Rákóczi Ferenc, midőn az előtte való nap Munkácson vívott csetepaté elvesztése után Lengyelország felé kivonult, nála töltötte az éjt, még pedig, a monda szerint, azon asztalon, melyet azóta a család kegyeletteljesen megőrzött. Egy asztal egy ládaszerű aljból áll, melyet egy mintegy 2 méter hosszú, 1 méter széles és 15 cm vastag juharfából készült tábla borított s így az kényelmes nyughelyül szolgálhatott... Alig volt művelt utas, ki e vidéken megfordult, hogy az ereklyeként őrzött asztalt meg ne tekintette volna. Egyes itt vadászott mágnások jó pénzért meg is akarták venni, a család azonban, míg jobbágyul élt, attól megválni már csak azért is vonakodott, mert hitük szerint, az ősi asztal a család fennállásának talizmánjával szolgál. Azonban néhány év előtt meghasonlásba jövéen egymással a család tagjai adóságokkal is terheltetvén, 1882. évben eladták 150 forintért az asztalt Bereg vármegye részére s elszállíttatott a megyeházba, honnan a hazai történelem iránt hön érdeklődő Bay Ilona úrnő közbejárására 1883-ban a sárospataki főiskolába került, alapjául az ott szervezett Rákóczi Múzeumnak.

SZÁLDOBOS

A falut mindig is rutének lakták. Békésen és egyetértésben éltek a környék magyarjaival. Közösen, együtt védték az ellenséggel szemben magukat.

Történt pedig, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején fegyverbe szállt a falu egész férfilakossága, ifjak és öregek – mind.

Hősiesen harcolva mind elesetek a harcok mezején.

Csak egyetlenegy fiatal fiú tért meg, aki dobos volt Rákóczi seregében. Róla nevezték el a falut, hogy ez az a hely, ahol csak egy szál dobos maradt.

A házak falait meg azért festették kékre, mert mikor Rákóczi erre járt, akit nagyon szeretett és tisztelt ez a nép, nagyon szép kék dolmány volt rajta. Hát ennek tiszteletére festették kékre a házakat. No meg több ajtót is vágtak a falba: az első, a tisztaszobába vezető volt, amelyen keresztül a fejedelmet, meg a nagy vendégeket hívták az asztalhoz.

ADALÉKOK A TÖRTÉNETI MONDÁKHOZ

BEREGSZÁSZI JÁRÁS

BENE

A község nevét a néphit szerint Árpád egyik vitézéről, Benéről kapta.

A benei hegy tövében állt a templomos lovagok (veresbarátok) rendháza, akik a folyón való átkelést vigyázták.

Környéke megőrizte II. Rákóczi Ferenc emlékét: a fejedelemnek kedvenc tartózkodási helye volt az itteni Kerekhegy. A hegyaljai mezőn is számon tartanak egy Rákóczi-pihenőt, ahol a kurucok gyülekeztek, zászlót bontottak. A népi hagyomány szerint az itteni Kelemen-hegy valamelyik barlangjában rejtették el a kurucok „tömérdek” kincsét, a helyét a húszas években is keresték. A benei posta fölött lévő hegyhez, ahol talán vár volt, Kadacs vitéz szerelmi legendája fűződik.

BEREGSZÁSZ

Beregszász területén több kolostor is áll: a későbbiekben elpusztult ferences zárdát 1337-ben Erzsébet királyné alapította, a Domonkos-rendi kolostor 1370 körül jött létre. Itt női és férfi rendház működött párhuzamosan, azonban a XVIII. század elején mindkettő elnéptelenedett. A férfi kolostort 1747-

ben gróf Schönborn római katolikus plébániává építette újjá. A domonkos szerzetesek gondozták az 1846-ig fennállt Szent Mihály kápolnát is.

Ma is megtekinthető az egykori Bethlen-kastély (Grófudivar), amelyben egykor Bethlen Gábor, majd rövid ideig II. Rákóczi Ferenc lakott (udvarán XVI. századi magtár látható). II. Rákóczi Ferenc száműzetése után a kastélyt a Schönborn grófok kapták meg a Kerekhegygel együtt. Az utóbbi „Bocskor” nevű szőlőhegyéről, mint a Nagy Fejedelem kedvenc tartózkodási helyéről, az egyik kuruc nóta is megemlékezik.

Római katolikus templomát 1657-ben lerombolták a lengyel csapatok, a néphagyomány szerint az idemenekült beregszásziakra rágyújtották a templomot. A leégett szentegyházat Báthory Zsófia állította helyre, 1686-ban ismét leégett, teljes felújítására a Schönborn grófok birtoklása idején került sor.

A néphagyomány történelmi helynek tartja a római katolikus nagytemplom előtti teret – 1703 májusában Esze Tamás és Kiss Albert itt bontotta ki a Rákóczi-szabadságharc zászlaját. 1989-től Rákóczi tér.

MEZŐVÁRI

A néphagyomány szerint a falu a Borsova és a Tisza összefolyásánál, a maradványaiban ma is felismerhető földvár (egykori nevén Borsovavár) fölött épült, s róla kapta nevét. Középkori régi avar ispánsági földvár, valószínűleg a IX–X. századból – hajdan Borsova vagyis Bereg vármegye központja –, amelyhez sok legenda, monda, történelmi költemény stb. fűződik. (...)

1704-ben Juhász István és Kósa János nevű vári lakosok Thökölyvel Törökországba mentek, s vele kinn is maradtak.

Esze Tamás a Rákóczi-szabadságharc kezdetén itt is zászlót bontott (1703. május 21.). A zászlóbontás emlékére a helybeliek minden évben ünnepséget szerveznek.

Amíg zajlott a tiszabecsi ütközet, 1703. július 14-én Rákóczi Mezőváriban sáncolta el magát, majd a győzelem hírére innen indult Vásárosnamény felé.

RAFAJNAÚJFALU

II. Rákóczi Ferenc fejedelem kedvelt kocsisának, Diák Matyinak egy telket ajándékozott a községben.

A népemlékezet szerint a vidéken népdalokat gyűjtő Bartók Béla a XX. század elején egy egész lakodalmat vett fel itt fonográfra.

A falu századforduló utáni életét verses krónikákban örökítette meg. M. Demeter Károly parasztember, akinek kiadatlan írásait családja őrzi.

SÁROSOROSZI

A népemlékezet szerint a beregi vár közelébe telepített orosz katonáskodó jobbágyokkal hozható kapcsolatba. A Sáros- előtag a Borzsához közeli lapályos, vizes tájra utal.

A község határában látható a Kelemen-hegy, amelyen a szájhagyomány szerint, állítólag, a veresbarátok klastroma állott. Ma is kellemes kirándulóhely, akárcsak a határban kanyargó Borzsa folyó mente. A szájhagyomány még arról is szól, hogy a hegy egyik barlangjában rejtették el a kurucok kincseit.

ILOSVAI JÁRÁS

DOLHA

(...) 1703. június 7-én itt lepte meg Károlyi Sándor nyolc század katonával és egy század vasas némettel a gyanútlanul táborozó kurucokat. 1902-ben avatták fel a község főterén a ma is álló ruszin-magyar turulos kuruc emlékoszlopot, amelyre az egykori kurucdal ruszinra fordított sorait vésték fel: *„Kiontom vérem apámért, anyámért, / megöletem magam szép gyűrűs mátkámért...”*

MUNKÁCSI JÁRÁS

BARKASZÓ

Barkaszó határában Gorond, Gut, Izsnyéte irányában több nagy kiterjedésű erdő húzódik. A szájhagyomány szerint ezekben számos kuruc tábor „működött”.

Ebben a faluban született a legendás hírű Kis Albert, kuruc ezereskapitány, a későbbiekben a kuruc jobbágymegvezető egyik elszánt vezetője, érdekeik képviselője. Rákóczi a nemesség eltántorodásától félve Szatmár várának ostroma közben elfogatta és kivégeztette. Kis Albert a magyar irodalom számos alkotásának a hőse is. Tiszteletére emléktáblát állítottak.

BEREGSZENTMIKLÓS

A néphagyomány szerint Thököly Imre, a „kuruc király”, miután egybekelt Zrínyi Ilonával, a nászéjszakát a beregszentmiklósi várkastélyban hálták el.

* * *

II. Rákóczi Ferenc is többször tartózkodott a várkastélyban, gyakran vadászott a környéken, 1709. február 7-én itt fogadta Sieniawski lengyel palatinus feleségét népes kíséretével együtt.

Rákóczi a száműzetésbe vonulása előtti éjszakát, 1711. február 18-át is itt töltötte.

BEREGRÁKOS

1645-ben emeletes Rákóczi-udvarház volt itt, amelyet a lengyelek pusztítottak el 1657-ben, de aztán helyreállították az épületet, ahol Thököly fejedelem is megfordult a kertes udvarházban. A rákosiak közül sokan csaptak fel kuruc katonának.

IZSNYÉTE

Erdőségei gyakran szolgáltak menedékkül a bujdosóknak. A községet 1566-ban a krími tatárok elpusztították. Izsnyéte lakói mindig hű alattvalói voltak a munkácsi vár urainak. A várostrom idején az izsnyétei nők tölgyfák tetejéről lengetett fehér kendőkkel adták jelt az ostromló ellenség mozdulatairól. E tetteikért kapták meg 1660-ban Lórántffy Zsuzsannától a Tiszabereg (másképp Alsóerdő) erdőről szóló adománylevelet. 1703-ban a község fiai felesküdték II. Rákóczi Ferenc zászlajára és mindvégig vitézül harcoltak a fejedelem oldalán.

A legenda szerint a község erdőiben rejtőzködtek Székely Antal jobbágysai, a bujdosó kurucok.

II. Rákóczi Ferenc kedvenc kocsisa, Diák Mátyás Izsnyéján született. Érdekes helytörténeti adatokat tartalmaz az izsnyétei falusi krónika.

MUNKÁCS

A feltevések szerint a munkácsi várban keletkezett a II. Rákóczi György hadjáratáról szóló történelmi ének, az ismeretlen szerzőjű Rákóczi-eposz megőrökíti mindazokat az eseményeket, amelyek a fejedelemhez, a felbőszült lengyelek vidékünket végigsöprő pusztításaihoz kötődnek.

II. Rákóczi Ferenc életének nagy élménye volt az a pár esztendő, amit gyermekként a munkácsi várban töltött, legendás bátorsággal megáldott anyja mellett átélte a munkácsi vár ostromát is. Megfordult itt, mint vezérlő fejedelem, amikor a kurucháború élére állt, a helyi magyar és ruszin népemlékezet örökre a szívébe zárta. A Rákóczi-szabadságharc után a környékbeli nép még sokáig visszavárta a fejedelmet. Életének mindkét korszakához kapcsolódó mondákat gyűjteményünk is tartalmazza.

Munkács központjában áll II. Rákóczi Ferenc egykori, a XVII. sz. közepén épült híres kastélya és lakhelye, később Schönborn kastély Fehér-ház falán Rákóczi emléktábla van elhelyezve. Rákóczi mellszobra ugyanitt van.

SZOLYVAI JÁRÁS

SZOLYVA

Nevezetessége a helyiséget a gyógyhatásáról híres ásványvíz forrása, amelyből a népemlékezet szerint (1709. február 1.) maga II. Rákóczi Ferenc fejedelem is ivott.

VOLÓCIJÁRÁS

ZAVADKA

A Vereckei-hágóhoz közeli Zavadka arról nevezetes, hogy II. Rákóczi Ferenc többször is megfordult itt. A kis ruszin településen találkozott Bercsényi Miklóssal, s annak kíséretében érkező lengyel és svéd hadakkal. Más jeles személyiségekkel is itt találkozott és tárgyalt. Végleges elbujdosása előtt 1711. február 21-én itt töltötte az éjszakát. A községet ezért is keresztelték el később *Rákócziszállásnak*.

VEZÉRSZÁLLÁS

Vezérszállás/Pudpolóc a hagyományok szerint 1703 júniusában itt állott a Lengyelországból visszatérő Rákóczi sátora.

Egy másik hagyomány szerint a Pudpolóccal összeforrt Romanóc egyik házában a Duzsár nevű kenéz családnál töltötte az éjszakát, egy juharfából készült széles asztallapon hált.

1711 februárjában a fejedelem itt hagyta el az országot. Ahol a fejedelem sátora állott, egy hatalmas kőkeresztet emeltek, amelynek alsó, hátsó lapjába valaki valamikor ezt véste: „1711. február 21.” Ez a nap, amikor Rákóczi elhagyta Magyarországot. A néphagyomány szerint a kereszthez minden év februárjában templomi zászlóval vonult ki a környék ruszinsága, hogy imával emlékezzék a fejedelemről.

VOLÓC

Volócon keresztül hagyták el az országot a kuruc bujdosók. A népemlékezet szerint közülük többen Volócon telepedtek le, családot alapítottak, a magyarul már nem tudó utódaik felvették a Magyar nevet. Azóta a kuruc bujdosóktól leszármazott sok ruszin család viseli a Magyar családi nevet.

UNGVÁRI JÁRÁS

CSAP

A csapi Árok domb keletkezését homály fedi. A múlt század negyvenes éveiben még látható volt az Árok domb, amely csap és Tiszaásvány között kelet-nyugati irányba tartott, alakjával nem természetes eredetre utaló domb vonulat volt. Ott kezdődött, ahol a Tisza holtága, a Morotva leginkább megközelíti az országutat. Itt a domb három méter magasságot is elért, hosszúsága 30 méter körül volt, lapos tetővel.

Az első föltevés szerint II. Rákóczi Ferenc parancsára a folyók partján töltést emeltek a Tisza és a Latorca gyakori kiáradásának megfékezésére.

A másik föltevés szerint az Árok domb keletkezése még korábbi időkre: a népvándorlás korára nyúlik vissza. A nyugati területek népei igyekeztek megvédeni területüket a keleti nomád törzsek behatolásától, ellenőrizni a jövőbeni népcsoportokat.

Az egyre jobban terjeszkedő vasúti csomópontokhoz az anyagot felhasználták, eltűnt a korábban itt létesített zsidó temető is.

UNGVÁR

Elméletek, legendák Ungvárral kapcsolatosan (...)

Az egyik elmélet szerint 1684-ben Thököly Imre kuruc felkelő serege megszállta a várost, elfoglalta a várat. A vár urát, a Drugeth nemzetség utolsó sarját császárhű magatartása miatt Kassán kivégeztették. Egy másik teória szerint Eperjesen fejezték le. A legújabb kutatások szerint a család utolsó sarja természetes halált halt.

NAGYSZÖLÖSI JÁRÁS

FORGOLÁNY

A néphagyomány szerint a falu egy megtörtént esemény (tragédia) alapján kapta a nevét.

Határában egykor a tatárok által elpusztított települések maradványaira bukkantak.

A község a Rákóczi-szabadságharc idején jutott először történelmi szerephez, egy labanc csapat itt szenvedett vereséget. Forgoláynak gazdag a népköltészete, az itt felgyűjtött anyagok különböző kiadványokban jelentek meg.

SALÁNK

(...) 1711-ben II. Rákóczi fejedelem Salánkon tartotta utolsó gyűlését.

Salánkon olyan monda is járja, hogy azt a bizonyos tanácskozást a fejedelem nem is a kastélyban tartotta, hanem a Hömlöc-hegy tetején, ahol az asztal szerepét egy nagy kerek kő töltötte be, ez a kő még ma is ott van a hegy tetején.

Az 1700-as években a mocsaras környéken kincznek számított a tiszta ivóvíz, de Mikes Kelemen talált egy kristálytiszta vizű forrást, belemerítette a kalapját, és úgy vitt vizet szeretett gazdájának. A nagyságos fejedelemnek úgy megízlett a víz, hogy amíg Salánkon tartózkodott, mindig annak a forrásnak a vizét itta és mindig Mikes Kelemen volt a vízholdó. A forrást Mikes-forrásnak nevezték el, később pedig kutat építettek rá, amely a Mikes-kútja nevet kapta.

TISZABÖKÉNY

(...) A falu határában zajlott le a II. Rákóczi Ferenc vezérelte tiszabecsi ütközet (1703. július 13.), az első győztes csata színhelyéhez sok monda, rege fűződik. (Lásd a gyűjteményben.) A csatáról Jókai Mór *Szeretve mind a vérpadig* című regényének második fejezetében olvashatunk, de szó van róla Bárány Tamás *Rákóczi zászlai* című regényében is. A csata színhelyén egykor emlékmű állt, de azt 1945 után a sztálinisták lerombolták. 1989. július 16-án, Bíró Andor kolhozelnök kezdeményezésére az emlékművet újra felállították.

TISZAKERESZTÚR

Itt született Borbély Balázs, Rákóczi egyik kedvelt kuruc tiszteje, aki a fejedelem megbecsülését a tiszabecsi ütközetben tanúsított vitézségével vívta ki.

Jókai Mór *Szeretve mind a vérpadig* című regényében emlékezik meg legendás tetteiről (lásd a *Rákóczi ezredese* című mondat).

TISZAÚJLAK

(...) 1703. július 14-én itt vívták első győztes csatájukat a kurucok, a győzelem után a sereg átjutott a Tiszán. A győztes csata emlékére Tiszabökény határában 1903-ban felállították a turulmadaras emlékművet. Ezt a nemzeti emlékhelyet azonban 1945-ben, a szovjet megszállás után felszámolták, és csak 1989-ben állították helyre.

FELSŐ-TISZA-VIDÉK

HUSZT

(...) A Rákóczi-szabadságharc egyik központja, csak a szabadságharc bukása után jutott az osztrákok kezére.

A várról számos legenda és monda maradt fenn, ezek közül a legismertebb a huszti Vörös domb mondája.

MONDATÖREDÉKEK A KURUC KORRÓL

RÁKÓCZI ÉLETÉRŐL, CSALÁDJÁRÓL, VAGYONÁRÓL ÉS CSELEKEDETEIRŐL

1. Mikor a törökök ostromolták a várpalánki munkácsi várat, két hét után Rákóczi Ferenc látta, hogy már be fogják venni a várat. Akkor Rákóczi Ferenc beleült egy vederbe, és leereszkedett egy 120 m mély kútba. Ott egy lyukon keresztül a Latorcába úszott. Odaszaladt a kovácshoz, és azt mondta, hogy a lova lábán a patkót fordítsák meg. Akkor elmenekült.

Zrínyi Ilonának a fényképje még most is ott van a várban. Rákóczi Ferenc holttestét elégették, a hamvát beletették egy cserépfazékba, és úgy temettek el a kassai nagytemplom jobb sarkába. A koporsója felett egy nagy kereszt van. A koporsóját most is ott őrzi egy rendőr. (*Tornyospálca*)

16. Beregszászon három szőlője volt: Kerek-hegy, Kalmár és Bocskor (*Kölcse*).

16.a. Rákóczyinak a muzsalyi hegyen két tábla szőlője volt. Az egyiket Kerek-hegynek, a másikat Kalmárnak hívta (*Tiszabecs*).

25.t. Munkácson volt egy vára, édesanyja védte három évig. Itt volt a szék-helye. Patakon, Rozsnyón és Vaján is volt, de a leghíresebb és legszebb vára Krasznahorka. Szülőhelye Munkács vára. Mikor megfele halt, mindig mondta: – Munkács vára! – és sírt. (*Tiszabecs*)

37.ny.6. Váriban beleszeretett egy jányba, de a jányt nem hagyták elvenni. Ez a jány Cinka Panna volt (*Tiszakóród*).

52.g.1. Rákóczi Ferenc a Tisza mentén, Muzsaly és Borda között táborozott le seregével. Majd Tiszaújlaknál átkeltek a folyón. Úgy úsztak keresztül, hogy kardjukat a szájukban tartották. Huszt és Tiszabecs között győzelmet arattak a labancok felett. Ennek emlékére állítottak Tiszabecs környékén 1932-ben egy emlékoszlopot. Nagy ünnepséget rendeztek, amelyre egy eredeti Rákóczi-zászlót hoztak a Felső- és Közép-paps-i (valójában apasai) románok. A zászlót jelenleg Felsőpapsán őrzik. (*Kisvárda*).

52.g.9. A szabadságharc idején Esze Tamás kuruc vezér volt a tarpaiak parancsnoka. Hideg téli éjszaka csapott rajta a Tiszaújlaknál állomásozó labancokon. A harc Tiszabecsnél esett, a kurucok éjszaka átlopóztak a Tiszán. Döntő csapást mértek az ellenségre úgy, hogy a labancok sokáig emlegették ezt a vereséget. A fűzes maradványai ma is láthatók Tiszabecsen, ott volt a harc. (*Nyírbátor*)

52.j. Rákóczinak volt egy betanított turulmadara. Mikor üldözték Rákóczit, elhagyta a kardját. Már átkeltek a Tiszán, mikor a turulmadár visszament a másik oldalra, és csőrébe vette a kardot és elvitte a gazdájának. Ez Tiszabecsnél történt. Ennek az emlékére állították fel az emlékművet Tiszaújlaknál. (*Kölcse*)

52.j.2. Tiszabökény alatt van egy kút. Úgy hívják, hogy *Hadak-kútja*. Rákóczi harcolt itt 1703-ban. Keresztülment a Tiszán, s közben a kardját belejettette a folyó közepébe. Egy szép turulmadár meg leszállt érte és felhozta. A hídon erről letette egy pusztá helyre. Oda szép szobrot emeltek az akkori emberek. (*Magosliget*)

52.j.3. Egy turulmadár vezette be katonáit. Rákóczi kurucait Munkács várába. A turulmadár hullatta a tollát, és amerre hullatta, arra mentek a katonák. Azok felszedték és a sapkájukhoz tűzték. (*Mándok.*)

52.j.4. Mikor a Tiszánál folyt a szabadságharc és menekülnie kellett a Tiszán át, Rákóczi seregének nagyobbik része át tudott úszni, de sokan bele is fúltak a folyóba. Maga Rákóczi egy turul hátán jött át. A madár a kardját a csőrébe tartotta, és úgy hozta át. A Tisza magyar oldalán szobrot is állítottak a madárnak, ahol a monda szerint leszállt Rákóczival. Rákóczinak pedig a tiszabecsi református templom kertjében állítottak emlékművet. Ebből a csatából sebesülten tért haza a feleségéhez. (*Sonkád*)

52.j.5. Rákóczi Ferenc kardját a turulmadár a szájába hozta át a Tiszán. 1703-ban átlépte Rákóczi a határt a tiszaujlaki véderdönél, illetve fűrészteleplenél. Átkelés után községünk határában, a *Bajnokon* összeütközött a labancokkal. (*Tiszabecs*)

52.j.6. Rákóczi 1703-ban átlépte a határt. A tiszaujlaki véderdőnél ötszáz katonával átúszott a Tiszán: harminc kuruc a milotai Tiszakanyarulatnál, a többi pedig a tiszaujlaki fűrésztelepnél. A *rongyos gárda* a mi határrészünk felé közeledett. A *Cselepkerten* át elérték a *Bajnokot*, itt ütköztek meg a labancokkal. Rákóczi kardját egy turulmadár hozta át a Tiszán a szájában. (*Tiszabecs*)

52.j.7. File Sándorné, azaz Emmi néni elmondta, hogy mikor Rákóczi és a serege átkelt a Tiszán, a fejedelem a túloldalon hagyta a kardját. Egy turulmadár hozta el a kardot Rákóczinak. Ennek emlékére emelték a turulmadár szobrát, szájában a karddal. (*Tiszabecs*)

52.j.8. Itt is vívott csatát Rákóczi, a mi falunk határában, a *Bajnokon* és Tiszaujlakon. Átkeltek a Tiszán, Rákóczi és a kurucok. A szájukba fogták a kardot, úgy úsztak. Rákóczi kiejtette a kardot a szájából, beleejtette a folyóba. A turulmadár meglátta és a csőrével kivette. Ennek emlékére szobrot állítottak fel azon a tájon, ahol ez történt. A szobor azt ábrázolta, amint a turulmadár a szájában tartja a kardot. (*Tiszabecs*)

52.j.9. Rákóczi kardját egy sólyom madár vitte át a Tiszán Tiszabecsnél. (*Tiszakóród*).

71.a. „Rákóczi Ferenc a kisvárdai várban lakott. És mikor a várat megtámadták, akkor alagúton menekült Ungvárra. Lóháton mehetett. Azon az alagúton akár hintóval is lehetett járni. Török időkből való fejedelmi vár volt Kisvárda, és a mai római katolikus templom falánál meg is találták azt a nyílást, ami az alagúthoz tartozott. Valami 20–25 év előtt úgy megásták azt a helyet, hogy a népek haragudtak érte, mert a templom fala is meghasadt tőle. Nem mentek tovább, pedig akkor az emberiségből sok volt munkára felvéve, de abbahagyták a munkát.

Hallottam az öregektől, hogy Rákóczit ebbe a várba fogták el. A vár faljába volt neki egy búvóhelye. Szorították szobáról-szobára, végül is ide menekült be, de itt is csak megtanálták, még a vacsorája is ott volt előtte, mikor elfogták. Ő aztán csak azt kérte, hogy még egyszer elénekelhesse az ő kedves nótáját. Azt meg is engedték neki. El is énekelte:

Cserebogár, sárga cserebogár.

Azt sem kérdem tőled, mikor lesz nyár.

Azt sem kérdem tőled, mikor lesz tél.

De azt tudja minden szegénylegény.

Azt is hallottam, hogy valami nő még sokáig harcolt érte, de ő maga megsemmisült, nem tudom, hová vitték.” (*Ajak*).

73. A patkó fordítva volt felverve Rákóczi lovának a lábára. Így tévesztette meg az üldözőket. Munkács várából menekült, majd be volt zárva a komáromi várba. Onnan is elmenekült a *sojmai erdőbe*, majd nagy fáradság és menés után hajóra ült. Az egyik pucérjátul megkérdezte, hogy a kiskalapácsot és a vésőt betette-e a táskába, mert majd azzal fogja a képrámákat csinálni. (*Aranyosapáti*)

73.a. Vaján szintén van vára Rákóczinak. Ezt is alagút kötötte össze Munkáccsal. Az alagúton ma is megvan a bejárati csapóajtó. Az alagút Nyirbátoron is keresztülvezetett. Rákóczinak titkos feljáróhelye volt ott, amely föléd templomot építtetett, hogy ne legyen feltűnő a feljáróhely. (*Aranyosapáti*)

97. Rákóczi sok alagutat építtetett, Tarpától egészen Munkácsig. Az alagút falában búvóhelyek voltak. A búvóhelyekre nagy vaskaput készítettek. Hatalmas lakatokkal voltak lezárva. De másfele is ment alagút, Nagyecsedtől Szatmárig. Szatmárról meg Vajára, a kastélyba. (*Kisar*)

108.a. A munkácsi vár alagútjáról is él egy monda a nép száján. Ostromolták a munkácsi várat és éppen akkor született fiúgyermeké Rákóczinak. A harc hevében annyi ideje volt csak, hogy éppen beszaladjon a várba, ahogy a futár hozta a hírt. Akkor az alagútban keresett kiutat, hogy eljusson Ecsedbe a családjához. Útja közben a vajai kastélyban jött ki az alagútból. Itt megebédelt és folytatta földalatti útját. Bátorba megint időzött, volt egy kijárat ott és ment Ecsedbe, a családjához. Egy év múlva ugyanezen az úton menekült a családjával. (*Mátészalka*.)

151.a. Az utókor megőrizte, hogy a munkácsi váról kivezető alagutak egyik ága Bene Község határában az úgynevezett *Kelemen-hegynél* jött ki. Az alagutat elzáró vasajtó még most is megvan. A szájhagyomány szerint a vasajtó zárát átok alatt zárták be. Öreg emberek szavai szerint óriáskígyók őrzésére bízták.

Bene község öregebb emberei közt még ma is áll az a mondás, hogy a községből kihajtott disznónyjából a kígyók több disznót elraboltak. Ezek a kígyók Rákóczi alagútját és elrejtett kincsét őrzik. Az alagút-maradvány ma is megtalálható. (*Tiszabecs*).

151.b. A tiszabecsi öreg emberek arról is beszéltek, hogy Rákóczinak volt egy titkos alagútja. Tiszaújlaktól vezetett a szőlősi hegy oldalán fekvő Szent Ilona váráig. Ezt az alagutat csak jóval később, a Rákóczi szabadságharc bukása után fedezték fel. (*Tiszabecs*.)

165. A munkácsi vár kútjába belöttek egy kacsát, és a kacska a Latorcába úszott ki. (*Fényeslitke*).

165.a. Munkácson, a várba' vót egy kút. Leengedtek a kútba egy kacsát. A kacsának a nyakába dobozt kötöttek, ebbe levelet tettek. A kacsá kiúszott a Vérke folyóra. (*Gergelyiugornya*)

165.b. Rákóczi munkácsi váráról hallottam, hogy volt egy alagútja, mely Várpalánknál jött ki a földből. Állítólag ezen az úton táplálta a környék Rákóczi elzárt hadait. A népmonda azt tartja, hogy a Munkács várában lévő kút összeköttetésben volt a Latorca folyó vizével, és ha a kútba egy kacsát leengedtek, az kiúszott a Latorca vizére. (*Ibrány.*)

165.b.l. Rákóczinak volt egy kútja is. Ha üzenetet akartak küldeni a várból (ti. a munkácsi várból), úgy küldték, hogy leeresztettek a kútba egy kacsát, és valamelyik testrészére rákötöttek egy levelet: vagy a szárnya alá, vagy a hátára, és a kacsá kiúszott a Latorcára. Így tudták meg, hogy út vezet a vár alatt.

Ezt a kutat egy fogollyal ásatták ki. Szabadulása ahhoz volt kötve, hogy sikerül-e vizet teremteni a várba' vagy sem. (*Ibrány.*)

165.f. A szabadságharc bukása után Rákóczinak menekülni kellett. Éppen Munkács várában volt, mikor az üldözői megtudták, hogy itt rejtőzik. A várat már körülvették, és így Rákóczinak csak egyetlen út volt a menekülésre. Bent a várba' vót egy kút, ami a várnál lévő tóba, és onnan a Latorca folyóba vezetett. Előbb bedobtak a kútba egy csutak szalmát, utána egy kacsát, és azután a kacsá kiúszott a tóra. Rákóczi is leereszkedett a kútba, és onnan kifutott a Latorca folyóra, és elmenekült. Máskor meg úgy menekült el az üldözői elől, hogy megfordította lovának a patkóját. (*Lövőpetri.*)

BUJDOSÁS

321. Mikor Rákóczi bujdosó útra indult, ezt írta egy fára:

Ecsedi vár, munkácsi vár.

Isten veled édes hazám. (*Nagyecsed*)

325. „Gulácsiak szerint Esze Tamás is vele ment és Kőszegi, a fegyverhordozója. Mikor Beregszász alá értek, így sóhajtott fel Rákóczi:

„Kerekhegyem, Kalmárom,

Csak a Bocskort sajnálom.”

Lónyán őrizték meg ezt a hagyományt, de - csekély változtatással - Gulácson is tudják, sőt Beregszászban hallottam 1943-ban. (A Kerekhegy, Kalmár, Kis- és Nagybockor kitűnő szőlőtermő hegyek voltak.)” (*Gulács, Lónya, Beregszász*)

325.a. Rákóczi elvesztette egyik csatáját Nagymuzsaly környékén. Elvesztette három hegyét is, névszerint: *Kerekhegyet, Kalmárhegyet és Bocskorhegyet*. Ekkor keletkezett a híres mondása:

Kerekhegyem, Kalmárom,

A Bocskorom sajnálom.

Így beszél róla a néprege. (*Kölcse*)

325.b. Beregszász községben a Rákóczi tulajdonát képezték a *Kalmár, Kerek* és *Bocskor* nevű hegyek. Bujdosása idejéről ismert a következő kis nótája:

Hej Kerekem, Kalmárom,

A Bocskorom sajnálom! (*Mátészalka*)

325. c. Rákóczinak volt egy szállása. Mikor errefelé ment, ezt mondta:

Kerekhegyem, Kalmárom,

A Bocskorom sajnálom! (*Tarpa*)

325.d. Amikor Rákóczi elfelé bujdosott, azt mondta:

Kerekhegyem, Kalmárom,

A Bocskorom sajnálom. (*Tiszabecs*)

A KURUC IDŐK VISSZAVÁRÁSA

Rákóczi vára Munkácson volt. Itt nevelkedett fel II. Rákóczi Ferenc. A várnak három udvara van. Az első tiszta fekete-márvány, a második tiszta fehér-márványkő, a harmadik rézbarna-márvány. Alagút van alatta, amely Eger váráig vezet. Ezen az alagúton szökött meg ellenségei elől a fordított patkójú lován. Utána Törökországban grófi rangot kínáltak neki, hogy vallását hagyja el, és térjen át mohamedán vallásra, de ő nem tért át. A nép titokban csomagot küldött neki, és nagyon várta vissza. Ezt bizonyítja az is, mikor halála után hazahozták: három vagonba koszorú kísérte. Kassán temették el, ahol öröklámpa világít a fejedelemnek. (*Nyírpilis*)

EMLÉKHELYEK

367. Rákóczi Ferenc Munkácsról indult ki, hogy Oroszországba megy. Ködös februári hideg nap volt, amikor Munkács várától búcsúzott, és a vereckei szoros felé indult. *Patpalóc* (ld. Podpalóc) községbe' ráesteledett és elhatároz-

ta, hogy itt meghál. Ő még akkor nem sejtette, hogy a hazáját utoljára látja. Rákóczi egy kunyhóban töltötte az éjszakát. A szabadtűzhelynél megmelegedett. A háziasszony éppen krumplit főzött. A házigazdát Dusár Jánosnak hívták. Dusár nagy örömmel fogadta a fejedelmet.

Rákóczi egy asztalon töltötte az éjszakát, de észrevették, hogy nem aludt, mert reggel az asztalba volt vésvé a neve. Azon az asztalon még máig meg lehet nézni Rákóczi Ferenc híres kurucfejedelemevét.

A későbbi idők folyamán elvitték azt az asztalt Beregszászra, de itt sem hagyták, hanem elvitték Sárospatakra a Református Főiskolába, amely ma nagy múzeum. Meg is lehet nézni a múzeumban.

Patpalóc községet Rákócziról *Vezérszállásnak* nevezték el. (*Ibrány*)

KUTAK, FORRÁSOK

407. A Kárpátokban a máramarosi részen volt egy *Rákóczi-kút*. (*Búj*)

414. A munkácsi vár közepén volt egy kút, amely a Latorca folyóból kapta a vizet. Ebből ivott Rákóczi és a kuruc sereg, mert ez a víz nem volt megmérgezve. (*Kölcse*)

415. Salánknál, a Borzsa folyó közelében van egy kút, amelyet *Mikes-kútjának* neveztek, mert Mikes Kelemenék ebből a kútból ittak. (*Magosliget*)

418. A munkácsi várban van egy kút. Le van betonozva. Ezt a kutat *Rákóczi-kútjának* hívják. (*Mérk*)

428. Rákóczi idejében már megvolt a munkácsi vár. A várban volt egy kút. Odajártak itatni a kurucok. Mélyen volt a víz. Ha beledobtak egy követ, harmincig el lehetett számolni, míg a csobbanás hallatszott. (*Petneháza*).

430. *A Rákóczi-forrás* a muzsalyi hegy tetején található. Amikor a hadjáratot vezetett (ti. Rákóczi), útja a forrás mellett vitt el. A szomszédos kurucok ebből a forrásból ittak. Bujdosása idején a *Kréta-hegy* forrásánál rejtőzött egy ideig Rákóczi a vele tartó kis csapattal. (*Szatmárcseke*)

432. A beregszentmiklósi út mentén a hegyoldalban van egy többtornyos épület, *Rákóczi-vára* a neve. Az épülettől pár lépésnyire van egy forrás, amit az 1910-es években láttam utoljára. Szépen gondozott faszindelyes tetővel, és egy fából vajt bádogszerűség volt az ágashoz kötve. Az ősi hagyomány szerint tartották fenn a kutat és a bádogot, mert ebből ivott Rákóczi. A forrás neve *Rákóczi-forrás*. (*Tákos*)

435. Mikor Rákóczi Lengyelországba menekült, Kárpátalján ment keresztül. A Talabor völgyében volt egy forrás. Megállt, ivott a forrásból, és ott megpihent... El is nevezték *Rákóczi-forrásnak (Vásárosnamény)*.

437.a. A munkácsi vár kútja kaszákkal van kirakva. Az árulókat beledobták, darabokra vágta, és a hullát a víz elsodorta a Latorcába (*Ibrány*).

RÁKÓCZI ÉS KURUC FÁK

441. A mondák szerint a Tiszaújlaktól Bökényhez vezető országút mentén szalonnát sütött Rákóczi. A nyársat leszúrta és az megfogant. Egy nagy nyárfa terebélyesedett ki belőle. (*Botpalád*)

450.c. A munkácsi var ötödik udvarában van egy fa. Azt beszélnek róla, hogy mikor eccer a katonák szalonnát sütöttek, egy katona ledugta a nyársat. Megfogant, és abból nőtt ez a nagy fa. Ezt a fát a *Szabadság fájának* hívják. (*Ibrány*)

450.c. A népmonda szerint Ruszinszkóban őriznek egy fát, amely alatt a hagyomány szerint Rákóczi megpihent, és beszédet mondott a ruszin, román és magyar népnek. (*Ibrány*)

451. A száldokfa. A kuruc sikerek hanyatlóba' voltak. A tárogatók siratták Rákóczit és Bercsényit. A főurak a császárhoz pártoltak. Rákóczi Lengyelországba ment segítségért. A *budpalóci* (tk. *podpalóci*) dombokon a lovukat itatják a Latorca vizében Rákóczi és kísérete. A dombon megsimogat egy kis száldokfát, amelyen a közelgő tavasz a rügyeket bontogatja. Fátyolos hangon mondja a fának a fejedelem: - Milyen jó neked! Tőled senki se kérdi, hogy kerültél ide. Neked szabad a napfény, szabad a levegő, szabad a szülőföld. Jó neked! – így sóhajtott. Mikor befejezte, lába elé omlik a strázsamestere és kéri, hogy vigye magával. A fejedelem megköszöni a hűséget *Druzsár Jánosnak*. Mégis azért azt tanácsolja hű embereinek, hogy menjenek haza. Tovább így folytatta: – Ez a kicsinyke száldokfa még nem hullajtja el a leveleit, mire itt leszek ezen a dombon a lengyel hadakkal!

Rákóczi elment. János és a többiek hazamentek. János sokszor meglátogatta a kis fát. A zúgó szélben a fejedelem sóhajtását hallották:

Szeret Magyarország,

Óhajt Erdélyország;

S holtig bán, holtig szán,

Még a gyermek is tudom, visszakíván.

Druzsár nehéz szívvel hagyta el a fát. A száldokfát megcsípte a dér. Levele lehullott. Az őszi szél elsodorta a kurucok reményét; a majtényi síkon le kellett tenni a fegyvert. A kurucok nagy elkeseredésükbe' ezt a dalt énekeltek:

Nagymajtényi síkon.

Letörött az ága...

(Jármi-Papos)

457.a. A munkácsi várban van egy tölgyfa, Rákóczi legkedvesebb fája. *(Kölcse)*

460. Tiszaújlak és Bökény között van egy nyárfa; ezt a fát *Rákóczi-fájának* nevezik. Egyszer Rákóczi szalonnát sütött ezen a helyen, leszúrta a nyársat: a nyárs megfogant, és a fát ma is *Rákóczi-fájának* nevezik. *(Magosliget)*

460a. A szőlősi út mellett van egy öreg fűzfa. Rákóczi ültette. *(Magosliget)*

462. Tarpánál, Mezőkaszony és Som község határában van egy évszázados fatönk. Belevésték a harcosok nevét és a magyar címert. Valószínű, hogy ez alatt a nagy és árnyas fa alatt táborozott Rákóczi serege. *(Mándok)*

466. A munkácsi vár harmadik udvarán, a bástya mellett egy nagy hársfa áll. Ezt Szabadságfának nevezték; még Rákóczi ültette. *(Mérk)*

468. Mikor Rákóczi menekülni akart, ezt írta fel egy fára:

Ecsedi vár, munkácsi vár,

Esten veled kedves hazám!

(Nagyecsed)

480. Tiszabecsel átellenben, túl a Tiszán van egy hatalmas tölgyóriás. Ez a fa már Kárpát-Ukrajnában van. A nép Rákóczi-tölgyének nevezi: árnyékában többször megpihent a fejedelem *(Nyírparasznya)*.

491.b. A munkácsi várban van egy kút. A kúttól pár lépésnyire egy eperfa áll. Erről a fáról azt tartják, hogy Rákóczi ültette. A fa neve Rákóczi-fa *(Tákos)*.

494.d. Rákóczi fája Ukrajnában, Tiszaújlakon van, a falu végén. A bökényi útnál található. Erről a fáról az a hagyomány járja, hogy 1703. július 13-án ehhez a fához kötötte a vezér a lovát, és a katonák belevésték a fába a nevüket. Ezt a fát én is láttam. Teljesen le volt törve az ága, csak a tetején volt két-három ág. Már az idő törte meg. Mint a vidék egyetlen nevezetes fáját, műemlékként őrzik. *(Tiszabecs)*

894.e. Rákóczinak Újlakon és Nagyarban volt nevezetes fája. Ezeket a fákat még ma is gondozzák. Az újlaki fa egy nagy nyárfa. Úgy nőtt ez a nyárfa, hogy eccer Rákócziék szalonnát sütöttek. A vezér leszúrta a szalonna botját, és abból nyárfa nőtt. *(Tiszabecs)*.

SZÉPASSZONY DOMBJA (DOMB, HALOM, KURUCHALOM)

541. Nagymuzsaly és Beregszász között van egy halom, a *Szépásszony dombja*. Zrínyi Ilonának hordták össze sapkával a katonái. A mellette levő rom a hagyomány szerint egy török templom maradványa. Így mondják Tarpán az öregek. (*Tarpa*)

542. 1703-ban, mikor a fejedelem átkelt a Tiszán, összeütközött a labancokkal, és elűzték őket. Ennek a csatának az emlékét őrzi a *Szépásszony-domb*, amely a Tisza jobb oldalán van. A monda szerint sapkájukkal hordták össze a kurucok. (*Tiszakóród*)

542.a. Környékünkön van a *Szépásszony-domb* Nagymuzsaly határában. Itt történt, hogy a fejedelem minden katonája egy sipka földet vitt Rákóczi kedvese sírjára. (*Tiszakóród*)

HIEDELMEK

588. Amikor Rákóczi elmenekült, az ecsedi várat elbontották, s templomot építettek belőle. A templom tornya kétszer ledőlt. Biztosan meg volt a vár köve is átkozva, azért dőlt le a torony (*Aporliget*).

KINCSEK

591. Rákóczi holttestét Munkács várában őrizték. Mikor megtalálták, akkor látták, hogy aranykoporsóban fekszik. (*Tiszabecs*).

597. Szobája Munkács várában volt. Itt rejtette el kincsinek nagy részét is (*Császló*).

602. „Gulácson mondták, hogy a beregszászi hegy északi oldalában van a Beregszász-munkácsi alagút lejárata. Ebben vannak Rákóczi kincsei elrejtve. Mohával borított csapóajtó vezet az alagútba, de vigyázva kell lemenni. Sokan akarták már Rákóczi kincsét elrabolni, de senkinek sem sikerült. Mikor a csapóajtót kinyitja valaki, ha egyáltalán rátalál, egy felfüggesztett ólomgolyó vágódik a homlokának és meghal az illető, Bentebb még egy másik ajtó van, ha azt kinyitná valaki, kutyaugatást hallana, de azt valami szerkezet adja, nem élő kutya. Ha oda be tudna valaki jutni, ott megtalálná Rákóczi kincsét.

Utoljára hetei emberek akartak bejutni 1945-ben, de a politikai események megakadályozták kutatásukat.”

603.b. Rákóczi felesége Zrínyi Ilona volt. Rákóczi halála után Zrínyi Ilona férjhez ment Thököly Imréhez. Thököly és lovásza Törökországba ment, közben a németek megtámadták a munkácsi várat. Zrínyi Ilonát és két fiát egy pap pártfogolta, akit Ilona édesanyja bízott meg.

A pap járt-kelt a várban. Karaffa német tábornok megbeszélte a pappal, hogy a vár kincsét megszerzik és megfelezzik. Karaffa tábornok megígérte, hogy élve vagy halva, de teljesíteni fogja a szavát.

Ilonát és két gyermekét elfogták, Németországba vitték, és bebörtönözték. Karaffa és a pap megszerezte a kincset. A pap kinyitotta a ládát. A tábornok arra kényszerítette, hogy hajoljon a kincs felé és simogassa meg. A pap megsimogatta a kincset, a tábornok pedig hátulról leszúrta. Akkor a tábornok feleségül akarta venni Ilonát, de Ilona nem volt hajlandó hozzá menni. (*Ibrány*)

617. Híres kút a munkácsi várban lévő kút. Ebben a kútban volt elrejtve Rákóczi kincse egy nagy kő alatt. A kincset rejtő kút előtt volt egy nagy ajtó. Hét betű volt az ajtóra rávésve: KATOVIC. Az O-betűre jár a kulcs; ha a kulcsot megforgatták, akkor az elmozdult a kincsről (*Mándok*).

641.f. Kincsét Bene várában rejtette el, de Füleken és Karaszlán is volt kincse (*Tiszabecs*).

644. Az elásott Rákóczi-kincsek a Kárpátok egyik mélyedésében fekszenek és fejedelem visszatérésekor jönnek újra napvilágra. Felette egy égő piros koszorú fog megjelenni (*Tiszalök*).

650.a. Rákóczi kincse a munkácsi várban van elrejtve. Mélyen, lenn a pincében helyezték el (*Vitka*).

KURUC ÉS RÁKÓCZI-EMLÉKHELYEK

661. A szobája (ti. Rákóczié) Munkács várában van. Ebéd közben hagyta ott és még ma is úgy van. A vár falában ember alakú mélyedések vannak. Ha esett az eső, az őrség odahúzódott (*Szatmárcseke*).

664. Rákóczi ágya. Egy öreg ruszinnál hált meg az asztalon; és elvitték ezt az asztalt a múzeumba és még máig is megőrizték (*Fehérgyarmat*).

672. Rákóczi idejéből maradt Salánkon egy kőből faragott asztal. Állítólag ezen ebédelt Rákóczi egy alkalommal (*Magosliget*).

679. Bereg megyében van egy község, Zsarnóc a neve. Ott ment el Rákóczi, amikor Magyarországról menekült. A várban volt egy nagy kő, még most is megvan Munkácson. Ezen a kövön ette meg utolsó ebédjét. Ezt soha nem rontották el, mert erről emlékeztek vissza Rákóczira (*Petneháza*).

729. A tiszabecsi győzelemkor a fejedelem elveszítette a kardját, és a turulmadár visszahozta neki. Ennek emlékére állítottak fel egy turulmadarat jelképező szobrot. (*Kölcse*)

730. A tiszaujlaki hídnál volt Rákóczinak egykor pihenőhelye. Ide emlékművet emeltek, ezen turulmadár volt karddal a szájában. (*Magosliget*)

732. A kuruc-csata emlékére az újlaki hídnál emlékművet emeltek. Egy hatalmas madár volt a tetején, szájában kardot tartott. Az emlékművet lerombolták. (*Milota*)

735. Azt a helyet, ahol Rákóczi kiment a vereckei szorosnál, én magam is láttam. A szoros sziklájában egy kőtáblán a következő felírást olvastam: „Honfi e bérc ormán szived hevesebb dobogása jelzi, hogy ősi honod drága határa ez itt. Itt szólott riadó csatakürtje Lehelnek, hős Rákóczink itt hullatta bucsukönnyeit. Oldd le saruidat, mert szent hely ez itt, ahol állsz.” (*Tákos*)

736. Rákóczi Tiszabecsnél jött át a Tiszán. Ennek emlékére a Tiszánál nagy szobrot építettek, amely úgy néz ki, hogy óriás-tojáson ül egy turulmadár, és egy kard van a szájában. Még ma is ott van ez az emlék. (*Terem*)

JEGYZETEK

(Dupka György közreadásában)

Az évezredes együttélés tág teret nyitott a ruszin/ukrán és a magyar nép sok szálon futó kapcsolatainak kialakulásához. E témakörben a folkórkutatásnak közel kétszáz éves irodalma van¹. Leszja Musketik kijevi ukrán néprajzkutató leszögezi, hogy az évszázadokon át tartó ruszin–magyar együttélés egy állam kereteiben és a történelmi események közös megélése a két ethnosz népköltészetében jelentős kölcsönhatást eredményezett. Erre a kárpátaljai kutatók is rámutatnak². A ruszinok folklórájában a magyar történelem több ismert hőse is helyet kapott – köztük Mátyás király, Rákóczi fejedelem és Kossuth Lajos is. Leszja Musketik szerint Kárpátalja sajátos közvetítő területté vált Kelet-Ukrajna és Magyarország között: e kapcsolatok gyakran Magyarország, Kárpátalja, Galícia, Bukovina és végül Kelet-Ukrajna irányába fejlődtek. A népi alkotásokban a magyar hősök nevei sokszor helyi földrajzi elnevezésekhez, eseményekhez kapcsolódnak. A magyarok gyakran ruszin hőökként szerepelnek, s ez a két nép tartós történelmi kapcsolatáról tanúskodik³.

A népdalok, népballadák közös történelmi hősei közül Mátyás király és II. Rákóczi Ferenc különösen jelen van a vidék ruszin–magyar mondavilágában is. Corvin Mátyás alakja különleges helyet foglal el a ruszin néphagyományokban⁴.

A vonzalom a Verhovina népe és II. Rákóczi Ferenc között kölcsönös volt⁵. A fejedelem a ruszinokat „gens fidelissima”-nak (a leghűségesebb nemzetnek) nevezte. Érdemes magát Rákóczit idézni, hogyan emlékezik vissza a felkelés kibontakozásának időszakára: „*Alig lehet elképzelni azt a buzgalmat*

és örömet, amely a népet minden felől hozzám vonzotta. Bandákban jöttek, és amikor messziről megláttak, letérdeltek, és orosz módra keresztet vetettek. Bőven hullatták örömkönnyeiket, és ez kifakasztotta az én könnyeimet is. E nép buzgalmának és szeretetének nem volt elég, hogy képessége szerint ellátott élelmiszerral, hanem hazaküldték asszonyaikat és gyerekeiket, beálltak a katonáink közé, és sohasem hagytak el. Puskák biányában kardokkal, vasvillákkal és kaszákkal fegyverkeztek fel, és kijelentették, hogy velem akarnak élni-halni.”.

Idős ruszin bácsikák mesélik, hogy a múlt század harmincas éveiben még élt a szokás: a környékbeli falvakban sok családnál a vasárnapi ebédhez megterített asztalra a szükségesnél eggyel több terítéket helyeztek el. Tudta mindenki: ez a teríték Rákóczié, a nagyságos fejedeleme... hogyha váratlanul megérkezne. Így várta több mint kétszáz éven át hűséges népe az ő hön szeretett fejedelmét⁶.

A Vezérő fejedelem talán a történelem egyetlen jelentős alakja, aki megértette, és igazi tiszteletet tanúsított e sokat szenvedett, és azóta is minden hatalom által megalázott nép iránt. A hű rutének cárnak nevezték a fejedelmet, s amerre csak járt, a helyet bov cár (itt járt a cár) jelzővel illették. A Rákóczi- és kuruc emlékhelyek közül csupán néhányat említünk, amely ma is megtekinthető, egyesekhez mondák is fűződnek. Dolha főterén, ott, ahol a kuruc mozgalom első (vesztes) csatájának (1703. június 7.) 50 magyar és ruszin áldozatát eltemették, 1902-ben emlékoszlopot emeltek, amelyet a tetején turulmadár díszített, a talapzatára pedig egy kuruc dal ruszin változatát rótták:

*„Kiontom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok hazámért...”*

II. Rákóczi Ferenc az 1703. június 28-i munkácsi csatavesztés után a csekély számú kuruc csapattal Lengyelország felé haladtában Pudpolócon/Vezérszálláson, Duzsarj nevű kenéz házában töltötte az éjszakát. A ház legméltóbb helyén, egy kőrisfából készült asztalon készítettek számára fekhelyet. Az asztalon való alvás nagy megtiszteltetésnek számított. Másnap reggel ment Rákóczi Zavadkára, hogy találkozzon Bercsényivel. 1711. március 3-án, útban az örökös emigráció felé, szintén töltött itt egy éjszakát. Az asztalt a falubeliek ereklyeként tisztelték. Itt rótták le a környékbeliek tiszteletüket, kegyeletüket a fejedelem iránt. Az asztalt 1882-ben szállították el a sárospataki Református Kollégium múzeumába.

Volócon letelepedett kurucok, akik a határig kísérték a bujdosásba indult Rákóczit, itt telepedtek le. Már magyarul nem tudó leszármazottaik a Ma-

gyar családi nevet viselik. Középepsán évszázadokon át ruszinok, románok és magyarok rejtegették, őrizték a kuruc zászlót, amit a majtényi fegyverletétel után menekítettek ide. Szöllősy Tibor helytörténész legújabb információja szerint a zászló a múlt század ötvenes éveiben egy tartui tanár magángyűjteményébe került, egy ott felvételiző apszai aspiráns ajándékozta a gyűjtőnek.

Huszttól 45 km-re fekszik Égermező/Vilsányi, ahol a falu határában, a Talabor völgyében volt egy kis település, Bócár, amely ma a falu külső része. Itt találjuk azt a kristálytisza vizű forrást, amelyből II. Rákóczi Ferenc is ivott. A forrásnak a nép a bovcár nevet adta, ami ruszinul azt jelenti, hogy itt volt a cár. A millennium évében, 1896. október 18-án a forrásnál márvány emléktáblát helyeztek el a következő felirattal:

*„Itt volt II. Rákóczi Ferenc fejedelem
1711. február hónap 18-án – 1896”*

A ruszin nép a Rákóczi-szellemiséget szívében nemzedékről nemzedékre átmentette, s a vidéket járva ez még ma is érzékelhető. Erről mesélnek a nép emlékezetében megőrzött, vidékünkön keletkezett történeti mondák, legendák, melyek közül többet a gyűjteménybe is bevalogattunk.

A magyarlakta településekhez kötődő kuruc kori történeti és kultúrtörténeti, helyi és természeti mondák településekhez, várakhoz, helyekhez fűződnek. A gyűjteményben helyet kaptak a Rákóczi-szabadságharc történetével, csatákkal, kapcsolatos legendák és mondák. A gyűjtemény anyagának döntő többsége valós történelmi személyekhez (II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona, Bercsényi Miklós stb.), valós eseményekhez (kuruc-labanc háború stb.) és kiemelt helyszínekhez (Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt, Salánk, Tiszaujlak, Tiszabökény stb.) kötődnek.

MONDÁK A KURUC KORBÓL

Kölcson kölcsönért. Lehoczky Tivadar gyűjtéséből.

Rákóczi és Esze Tamás. Forrás: *Esze Tamás és a Rákóczi-szabadságharc.* Összeállította: Molnár Mátyás – Somogyi Jolán. (Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár), Nyíregyháza, 1966. – 2. old.

„Kerekhegyem, Kalmárom”. Lejegyezte Kovács Elemér. In: Kovács Elemér: *Havasi délibáb. Beregszásztól a Szinervéri-tóig.* Útikönyv. Kárpátinfo könyvek, Beregszász, 2006. – 31. old.

Kadacs vitéz. Közreadta Dalmay Árpád. Kalendárium '87. Lejegyezte Olcsvári Erzsébet benei tanulótól. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai törté-

neti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 105. old.

Kuruc kincsek a Kelemen–hegyben, avagy Vitéz Nagy János fiára hagyott testamentuma. Közreadta Schubert Gyula. Naptár, 1964. Forrás: *Rákóczi virágai*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 103. old.

A szántóvas mint mérték. Lehoczky Tivadar gyűjtéséből.

Rákóczi virágai. Közreadta Gedeon Béla. Kárpáti Híradó 1941. máj. 22. Forrás: *Rákóczi virágai*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 82. old.

A kis Rákóczi és a térkép. Dupka György gyűjtéséből. Forrás: *Rákóczi virágai*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 89. old.

Rákóczi munkácsi alagútja. Forrás: *Esze Tamás és a Rákóczi-szabadságharc*. Összeállította: Molnár Mátyás – Somogyi Jolán. (Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár), Nyíregyháza, 1966.

Isnyétei kurucok. Lehoczky Tivadar gyűjtéséből. Feldolgozva: Bereg. 1831.1. sz.

Lakodalmazó kurucok. Néma Lajos: Kuruckori mondák. Kalendárium '84. Forrás: *Rákóczi virágai*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 102. old.

Az elevenen befalazott lány. Közreadta Béres Ilona. Kárpáti Híradó, 1941. máj. 15. Forrás: *Rákóczi virágai*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 104. old.

A Lemácskin. Ruszin monda. Lintur Petro gyűjtése. *Legendi Kárpát*. 1988. Forrás: *Rákóczi virágai*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 90. old.

Esze Tamás és az újlaki sóhivatal. Forrás: *Esze Tamás és a Rákóczi-szabadságharc*. Összeállította: Molnár Mátyás – Somogyi Jolán. (Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár), Nyíregyháza, 1966. – 5. old.

Esze Tamás a tiszai átkelés. Forrás: *Esze Tamás és a Rákóczi-szabadságharc.* Összeállította: Molnár Mátyás – Somogyi Jolán. (Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár), Nyíregyháza, 1966. – 5. old.

Rákóczi ezredese. Gerendely Valéria gyűjtéséből. Kalendárium '89. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 91. old.

Rákóczi turulmadara. Dupka György gyűjtéséből. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 93. old. (Király Benedek Lőrinc egyik meséjében feldolgozta a turulmadárról gyermekkorában hallott történetet).

A pálfüzesi kurucles. Dupka György gyűjtéséből. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 94. old.

Rákóczi kémje. Dupka György gyűjtéséből. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 95. old.

Farkasfalvi Farkas Fábián kurucvezér mondája. Jankovich József gyűjtése Danku Mihály 68 éves farkasfalvai embertől. In: Kobály József: *Sine ira et studio.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998. – 123. old.

Rákóczi bőkenyi fája. Dupka György gyűjtéséből. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 96. old.

Rákóczi utolsó országgyűlése. Özv. Gál Gusztávné Zán Zsuzsanna 78 éves salánki lakostól lejegyezte Csathó Anna. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 99. old.

Mikes kútja. Özv. Kosa Ferencné Gál Piroska 82 éves salánki lakostól lejegyezte Csathó Anna, a verbőci iskola tanítónője. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1998. – 11. old.

Rákóczi menekülése. Dupka György gyűjtéséből. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az

utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 97. old.

Kurucok a huszti várban. Közreadta Szova Péter Guljanics M. feljegyzése alapján. *Legendi Kárpát.* 1988. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 83. old.

Mulatság a huszti várban. Néma Lajos: *Kuruckori mondák.* Kalendárium '84. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 88. old. (Jókai népszerű műve, *A huszti beteglátogatók* is az itteni monda felhasználásával íródott).

A máramarosi Bovcár–kút. Lengyel Dénes: *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból.* Bp., 1975. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 100. old.

A fejedelem utolsó éjszakája. Néma Lajos: *Kuruckori mondák.* Kalendárium '84. Forrás: *Rákóczi virágai.* Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. – 101. old.

A pudpolóci asztal. Lehoczky Tivadar gyűjtéséből. Feldolgozva: „BEREGI UJSAG”, 1904. 25. sz.

Száldobos. Lejegyezte Orosz Vaszil 81 éves száldobosi lakostól dr. Szöllősy Tibor. In: Szöllősy Tibor. „*Ki a Tisza vizét issza...*” Máramarosi helytörténeti mozaikkockák. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó. Budapest–Beregszász, 2002. – 141–142. old.

ADOMÁK, MONDATÖREDÉKEK

Az adomák, mondatöredékek forrása: Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

MONDATÖREDÉKEK A KURUC KORRÓL

A kuruc korról szóló mondatöredékek forrása: Ferenczi Imre – Molnár Mátyás: *Fordulj kedves lovam... Rákóczi és kuruc néphagyományok Szabolcs-Szatmárban.* Vaja, 1972.

JEGYZETEK:

¹ Lásd bővebben: Dupka György: *Más nemzetek énekét is egybe kell gyűjteni. Adalékok az ukrán-magyar folklórkapcsolatok történetéhez.* In: Kalendárium '87. 82–86. old.

² Vári Fábán László: *A nagy hegyi tolvaj magyar népballedatípus ruszin és ukrán párhuzamai.* In: Együtt: 2013/2. 63. old.

³ Füzesi Magda: *II. Rákóczi Ferenc alakja a huszadik századi kárpátaljai magyar irodalomban.* In: Reformátusok lapja, 2009. 08. 23. Tárolt változat: <http://reflap.hu/index.php/ujsag/olvas/i/755/>

⁴ Csatóry György: *Corvin Mátyás alakja a ruszin néphagyományokban.* Közreadja: Csatóry György. Fordította: Fedinec Csilla. In: Kalendárium '93.

⁵ Lásd: Dupka György: *Rákóczi alakja a nép emlékezetében.* In: Kalendárium '90.

⁶ Kovács Elemér gyűjtése. In: Kovács Elemér. *Honfoglaló őseink nyomdokain. A Beregszász – Verecke turistaútvonalon.* Útikönyv. Beregszász, 2008.

A KURUC KOR ÉS A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC FONTOSABB MŰEMLÉKEI, EMLÉKHELYEI, -TÁBLÁI ÉS SZOBRAI KÁRPÁTALJÁN

UNGVÁR

– *Az ungvári vár:* Hungvár formában 1154-ben fordul elő először. A Rákóczi-emlékkiállítás a Kárpátaljai Megyei Honismereti Múzeum állandó tárlatában tekinthető meg.

– *Rákóczi turulmadara.* A kiterjesztett szárnyú turulmadár a várudvaron egy „Millennium” feliratú talapzaton áll. Mára már bebizonyosodott, hogy az eredetileg a csőrében kardot tartó turul Rákóczi győztes csatájának emlékére a Tiszabökény határában létesített emlékmű tetején állott. Az emlékművet a bevonuló szovjet csapatok 1945-ben elbontották, akkor kerülhetett a múzeumba a műalkotás.

– *Bercsényi Miklós mellszobra* a vár belső udvarának egyik fülkéjében áll, vele átellenben második felesége, *Csáky Krisztina mellszobra* látható (alkotó: Györfi Lajos, 2012). Az ungvári várat Bercsényi első felesége révén szerezte meg, annak palotáját is fényesen berendeztetette. A korabeli leírások szerint a gyűjtemény igen jelentős műkincsekkel rendelkezett. Az 1700-as években Bercsényi és Rákóczi között szoros barátság alakult ki, 1707-ben II.

Rákóczi Ferenc egy teljes évig Ungvárról irányította az országot. Bercsényi javai a Rákóczi-szabadságharc leverése után a kincstárra szálltak.

– *Bercsényi Miklós kuruc főgenerális emléktáblája.* Ungvár, a Bercsényi utca első sarokházának falán, állíttatta a Kárpátaljai Szövetséggel a MÉKK, 1998. (az emléktábla jelenleg nem látható).

– *Bercsényi Miklós és Csáky Krisztina miniszobra.* Ungváron a Pravosláv part sétányán tekinthető meg (alkotó: Kolodko Mihály szobrászművész, 2015).

– *II. Rákóczi Ferenc mellszobra* az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetben – Ungvár, Universitetska u. 14., új épület, III. szint (alkotó: Olekszandr Jelizarov, Ivan Cubina, 2018).

CSAP

– A csapiak részt vettek az 1697-es tokaj-hegylajai felkelésben, és a 1703-ban zászlóit kibontó Rákóczi-szabadságharcban is.

SZEREDNYE

– a szerednyei vártorony romja. A szerednyei vár a Rákócziak birtoka volt. A kuruc mozgalomban mint erődítmény fontos szerepet játszott, s jelentős károkat szenvedett, ezért 1711 után újjáépítésére nem került sor.

BEREGRÁKOS

– A Rákócziak helyi udvarházát 1657-ben – II. Rákóczi György sikertelen lengyelországi hadjáratát megbosszulandó – a lengyelek a Latorca völgyébe betörve elpusztították.

MUNKÁCSI VÁR

– a vár és a település *Muncas* névformában a XII. század közepétől ismert.
– 1680-ban, Báthory Zsófia halálakor menyee, Zrínyi Ilona birtokába került. 1682-ben Thököly Imrével kötött házassága révén a fejedelem átvette a

várat, kijavíttatta a palánkot és megerősítette a falakat. 1686–1688 között Zrínyi Ilona védelmezte hősiesen a Caraffa tábornok vezette császári túlerővel szemben. Az ostromot édesanyjával és húgával együtt a várban vészelte át a gyermek Rákóczi Ferenc, aki 1686-ban, Ilona napján e verssel köszöntötte a hős asszonyt:

„... *Ínség bilincsejét kerülő magyarság,
Egy Munkács várában szorult az szabadság,
kit egy Zrínyi szívű tartott meg asszonyság,
Hol vagy s hálát nem adsz, az egész magyarság!*”

1688. január 17-én Zrínyi Ilona átadta Munkácsot az ostromlóknak. Őt magát gyermekeivel együtt Bécsbe szállították. Munkács várát császári katonaság szállta meg.

A Rákóczi-szabadságharc kezdetén a kuruc csapatok ostromzár alá vették Munkácsot, és 1704. február 16-án elfoglalták. A vár a Rákóczi-szabadságharc idején élte fénykorát. Rákóczi Demoiseaux francia hadmérnököt bízta meg Munkács korszerűsítésével. A vár bástyái 1705–1710 között nyerték el mai formájukat. Maga a fejedelem is gyakran tartózkodott itt, innen irányította a szabadságharcot, s innen indult száműzetésébe is. Munkács vára tartotta magát a legtovább, csupán az 1711. évi szatmári béke után került császári kézbe. A várat 1787-től 1896-ig börtönként használták.

– **a Rákóczi tér felirat** a vár belső udvarában ma is jól kivehető.

– **Zrínyi Ilona domborműves emléktáblája a munkácsi várban.** 1993 májusában a sárospataki Rákóczi Múzeum és a munkácsi II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Művelődési Kör támogatásával felavatták az erődítmény felső udvarának falán Zrínyi Ilona képmásának domborművét.

– **Rákóczi-emlékszoba a munkácsi várban.** 1999-ben ugyancsak a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatójának, dr. Dankó Katalinnak és dr. Tamás Edit főmuzeológusnak köszönhetően Rákóczi-emlékszobát rendeztek be a vár egyik helyiségében. Itt a fejedelemmel kapcsolatos képeket, iratmásokat és tárgyakat helyeztek el. A Munkácsi Vármúzeum történeti részében többek között XVIII. századi ereklyék is ki vannak állítva.

– **Zrínyi Ilona és a kis Rákóczi szoborcsoportja.** Matl Péter alkotását 2006-ban avatták fel a felső vár bástyáján.

– **Rákóczi-pince.** A derceni Bíró család által működtetett pince a felső várban található.

– **A munkácsi vár turulmadara.** A millennium évében a felső várnak a város fölé magasodó északkeleti bástyáján 24 méter magas oszlopot állítottak

fel, tetején turulmadárral. A millenniumi emlékművet 1924-ben a csehszlovák hatóságok ledöntötték. 2008. március 5-én az újra felépített emlékművet felavatták.

MUNKÁCS VÁROSA

– *A munkácsi Rákóczi-kastély*, az ún. Fejér ház (XV–XVIII. sz., 1667.).

II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc időszakában számos alkalommal megfordult Munkács városában, és ekkor mindig a Fejér-házban szállt meg.

– A Fejér-házhoz kapcsolódó történet. *„II. Rákóczi Ferenc 1703. január hó 27-én a Fejérház – mostani kastély – előtti téren a várbeli őrséggel és Montecuccoli vértés katonáival megütköztvén Majos János kuruc vitéze itt a kapu előtt megölte a lovasezredbeli egyik gróf Zvirini nevű kapitányát. Ennek emlékül később ott Szent János kőszobrot emeltek, mely egészen a múlt század közepéig ott kápolnaszerű alapon állott, a szobrot onnan eltávolították s így később vétel útján e sorok írójának birtokába került, ki azt Fő utczai 58. számú háza udvara falába beépítette. Talapzatán az 1703. évszám jól kivehető.”* (Lehoczky Tivadar: II. Rákóczi Ferenc életrajza. II. 489. l.).

– *Rákóczi-emléktábla a Fejér házon*

A kapuzattól balra, az első emelet két ablaka között díszes keretezésű Rákóczi-emléktáblán olvasható a következő szöveg: *„II. Rákóczi Ferenc / vezérlő fejedelem dicső emlékének! / kibujdosása kétszázados évfordulóján / emelte Munkács város közönsége / 1711-1911./ Eszményképe maradsz Rákóczi a hon-szeretetek, / Szellemed él közöttünk s védi e drága hazát. / Ős hajlékod előtt kegyelettel jár a magyar nép. / Munkács béke ölen nagy neved áldva virul.”*

A második világháború után az emléktáblát megrongálták, 1989-ben Matl Péter szobrász restaurálta, elkészítette a Rákóczi-reliefet, ezt követően az emlékhelyet újra felavatták.

– *Zrínyi Ilona domborműve Munkácson* a Rákóczi-kastély (Fejér ház) szomszédságában. Az emlékfalon elhelyezett, a város történetét bemutató domborművek egyikén látható Zrínyi Ilona, amint az 1685–1688. évi ostrom idején hősiiesen védelmezte az erődítményt.

– *II. Rákóczi Ferenc domborműve Munkácson.* A Zrínyi Ilona-dombormű mellett II. Rákóczi Ferenc látható, amint 1703 júliusában részt vesz a Munkácsért folytatott küzdelemben.

– *Rákóczi-emlékszobor.* A Munkácsi 3. Számú II. Rákóczi Ferenc Közepiskola épületében őrzik. Az iskola 1992-ben vette fel a Nagyságos Fejede-

lem nevét és akkor kapta ajándékképpen Lavotta Géza sárospataki szobrászművész Rákóczit ábrázoló mellszobrát.

– *Zrínyi Ilona kőbe mintázott portréja* a Zrínyi Ilona utca elején látható.

– *Rákóczi szoborba faragott alakja* egy banknak helyet adó épület tetején. A kőszobor alatt a fejedelem neve cirill betűkkel olvasható is.

BARKASZÓ

– *Kiss Albert kuruc ezereskapitány emléktáblája* (a Barkaszoói Középiszola falán, állíttatta az UMSZ és a MÉKK 2006-ban).

BEREGSZENTMIKLÓS

– *Telegdy-Rákóczi-várkastély* (1403). Beregszentmiklós települést 1270-ben említik először. II. Rákóczi Ferenc fejedelem többször megfordult a kastélyban. Száműzetésbe vonulása előtti utolsó éjszakáját, 1711. február 18-át itt töltötte, 1726-ban III. Károly a Schönborn családnak adományozta. A kulturális rendezvények funkcióját ellátó várkastélyban a Rákóczi-kultusz tovább él.

– A várkastély nyugati falán Rákóczi címere van kikarcolva (Lehoczky Tivadar: Történelmi kalászkok, 1997).

RÁKÓCZISZÁLLÁS/ZAVADKA

– A fejedelem 1711-ben, száműzetésbe vonulásakor Zavadkán búcsúzott el a haza földjétől és leghűségesebb népétől, a ruszinságtól.

BEREGSZÁSZ

– *II. Rákóczi Ferenc tér*. II. Rákóczi Ferenc, Beregszász földesura több alkalommal is ellátogatott a városba, így például 1705-ben és 1709-ben. 1707-ben a város kérvényezte a korábban bírt pallosjog megújítását, de elutasítást kapott. 1703. május 22-én a téren bontotta ki II. Rákóczi Ferenc zászlóját a Tarpán született Esze Tamás. A zászlóra az alábbi felirat volt hímezve: *Cum Deo pro Patria et Libertate!* (Istennel a hazáért és a szabadságért!). A felkelők sorra szólították fel az egybegyűlteket, hogy lépjenek be a kurucok közé. Ezt az eseményt örökítették meg a posta (épült a XX. század elején Méhes Samu városi főépítész tervei alapján) kétszintes épületének homlokzatán elhelyezett emléktáblával.

– **Esze Tamás-emléktábla.** A II. Rákóczi Ferenc téren, a posta falán. Alkotója: Ortutay Zsuzsa (1992).

– **Esze Tamás mellszobra.** A II. Rákóczi Ferenc téren, az egykori Kaszinó épület előtti kis parkban. 2011-ben, Esze Tamás születésének 345. évfordulója alkalmából avatták fel. Alkotója: Zagyva László.

– **Grófudvar** (egykori Bethlen-Rákóczi-kastély). 1686-ban a Thököly-felkelés harcai idején leégett, feltehetően II. Rákóczi Ferenc állíttatta helyre. Ma a Beregvidéki Múzeumnak ad otthont, illetve itt működik a Beregszászi Szolgáltatóipari Líceum is. A múzeumban Rákóczi korabeli ereklyéket is kiállítottak.

– **II. Rákóczi Ferenc emléktáblája.** A Bethlen utcában, a Beregszászi Szolgáltatóipari Líceum (Grófudvar) falán található. Alkotója: ifj. Pál Mihály (1996).

– **Mikes Kelemen emléktáblája.** A Bethlen utcában, a Beregszászi Szolgáltatóipari Líceum (Grófudvar) falán található. Alkotója: Ortutay Zsuzsa (1991).

– **Zrínyi Ilona-névtábla.** A Beregszászi 3. Sz. Zrínyi Ilona Középiskola falán található. Alkotója: Takács Erzsébet (1993).

– **Mikes Kelemen-névtábla.** A Beregszászi 10. Sz. Középiskola (korábban 8. Sz. Mikes Kelemen Középiskola) falán található. Alkotója: Takács Erzsébet (1993).

– a **II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola** épülete 2002 óta szolgálja a magyar felsőoktatás ügyét. A tanintézmény a nagyságos fejedelem nevét vette fel.

– **II. Rákóczi Ferenc mellszobra** a főiskola III. szinti folyosóján. Alkotója: Tamáska János (2008).

– **Zrínyi Ilona mellszobra** a főiskola III. szinti folyosóján. Alkotója: Bersek Lajos (2006).

MEZŐVÁRI

A református templom bejárati kapuja fölötti új keletű emléktábla szövege: „1703. május 21-én / Tarpa népének példáját követve / Esze tamás kurucái vári piacterén / is kibontották a nagyságos fejedelem zászlaját / Ringató bölcsője ezért e föld az 1703-1711-es / Rákóczi-szabadságharcnak. / állíttatta vári népe 1989-ben.”

NAGYSZŐLŐS

– Perényi-kastély (XVII. század), Kankó-vár, a nagyszőlősi római katolikus templom, ahol a fejedelem is megfordult.

KIRÁLYHÁZA

– Nyaláb-vár, várrom (1272–1325. között épült): a Rákóczi-família is birtokolta. A Zrínyi–Frangepán- és Nádasdy-féle összeesküvés leleplezése után I. Lipót császár parancsára 1672-ben lerombolták, többé már nem épült újjá, csak a várhegyen lévő római katolikus templomot újtották fel, amely mögött a domboldal délkeleti részén egy háromszögű torony áll.

SALÁNK

– **Rákóczi-kastély.** II. Rákóczi Ferenc Salánkon tartotta utolsó országgyűlését. A szőlőhegy aljában épült kastélyban szállt meg, amelyet az 1717-ben pusztító ellenségek felégettek. Helyére épült a ma is használatban lévő, egykori *grófi pince*.

– **Hömlöc-hegy.** A hagyomány szerint a fejedelem az országgyűlést a *Hömlöc-hegy* tetején tartotta az erdő közepén. Onnan be lehetett látni a fél Magyarországot. Asztalul egy hatalmas, lapos tetejű, kerek formájú követ használtak. Azon írta Rákóczi utolsó rendeleteit, leveleit a nemzethez, felszólította a népet a hűségre, a hitre, a reményre. A kő ma is ott van a hegy tetején, megnézheti akárki.

– **A salánki országgyűlés emléktáblája a református templom karzatán.** A templom a XIV. század elején létesült, tágas belsejében karzatok futnak végig. Az északi karzaton a következő felirat olvasható:

„II. Rákóczi Ferenc fejedelem salánki országgyűlésének és utolsó itt tartózkodásának emlékére, 1711. február 11–18.

Halála 200 éves évfordulóján, 1935. ápr. 8-án.”

– **Mikes-kút** Salánk határában, a Hömlöc-hegy alján.

– **Mikes-kútja emlékhely** a kút mellett, ahonnan a fejedelemnek itt tartózkodása idején ifjú nemes apródja, Mikes Kelemen az ivóvizet hordta, mert akkor itt a vidék mocsaras volta miatt csak igen kevés élvezhető ivóvíz volt.

1970-ben azt a kutat is betömték, ahonnan Mikes Kelemen hordta a friss vizet naponta a fejedelem asztalára. Ám egy ismeretlen falubeli egy egyszerű fatáblát helyezett el ott, rajta Rákóczi arcképével, egy felvészt Petőfi-idézetel, valamint a fejedelem zászlájának az ábrázolásával. 1991-ben azután felavatták a kitisztított kutat és a mellette emelt, az utolsó kuruc országgyűlésnek emléket állító obeliszket, vörösréz emléktáblájával, rajta Rákóczi és Mikes domborművű ábrázolásával. A budapesti Zichy-galéria festménysozortatot állított ki a községházán, s nagyszabású emlékkonferenciával emlé-

keztek meg az 1711-es országgyűlésről. Később vandál kezek elrabolták az obeliszk emléktábláját, 1993-ban újabb, most már márványból készült emléktáblát helyeztek el ott, újraavatva a megrongált emlékhelyet.

– **Rákóczi-emlékpark:** II. Rákóczi Ferenc szobra, Mikes Kelemen fából faragott szobra (2003).

TISZAKERESZTÚR

Itt született Borbély Balázs, II. Rákóczi Ferenc kedvelt ezredese, a tiszabecsi ütközet hőse.

TISZAÚJLAK

– **Esze Tamás emléktáblája** az egykori Sóhivatal (Sóház) falán. Az Esze Tamás tér 2. alatti épületen található emléktábla szövege szerint: „*Ebben az épületben sóház volt, melyet 1703.május 24-én reggel 7 órakor 2 gyalogos csapattal és 40 lovassal ESZE TAMÁS kurucvezér megtámadott. A 14 muskétásból és egy hadnagyból álló őrségből négyet levágtak, a többi közülük esküdött.*”

– **Rákóczi-emléktábla.**

– **Az eredeti turul-emlékmű** egy része, amit ma szovjet hősi emlékműként láthatunk Tiszaújlak központjában.

TISZABÖKÉNY

– **Turul-emlékmű a Rákóczi-szabadságharc első győztes csatájának színhelyén.** A település határában, a Tisza-híd mellett állították fel újra azt a turulmadaras emlékoszlopot, amely a Rákóczi-szabadságharc első győztes csatáját örökíti meg. A dolhai vesztes csata után 1703. július 14–16-án a kuruc csapatok itt vívták ki első győzelmüket. A jeles történelmi eseményt megörökítő emlékoszlopot 1906-ban, II Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatalakor állították fel. Évtizedekig a vidék fontos emlékhelye volt, de 1945 tavaszán lerombolták. Társadalmi összefogással, Bíró Andor, a helyi Határőr Agrárcég elnökének kezdeményezésére 1989. július 16-án újra felállították. Az emlékmű felirata: „*A kuruc szabadságharc (1703–1711) első győzedelmes ütközetének és az 1703. július 14–16 tiszai átkelés emlékére.*”

– **Rákóczi-szobor** – II. Rákóczi Ferenc egész alakos fából faragott szobra (Fres Ottó alkotása, 2006) a Zrínyi Ilona utcán. A talapzatán a márványtáblára a tiszabökényi hős kuruc vitézek névsorát is felvésték. A talapzaton olvasható a Nagyságos Fejedelem híres jelmondata: „*Cum deo pro patria et libertate.*”

– Bay Mihály és Bay István (apa és fia) egykori kuruc diplomaták emléktáblája a tiszabökényi református templom falán. Állíttatta a MÉKK és a Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület 2006-ban.

TISZAPÉTERFALVA

– *Kuruc emlékmű.* Rákóczi kuruc katonáinak feliratos emlékjele, amely 91 hős katonának állít emléket. Állíttatta a MÉKK és a Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület.

ILOSVAI JÁRÁS

DOLHA

– *Emlékoszlop Rákóczi turulmadarával.* Az 1703-as kuruc felkelés 50 áldozatának sírjai fölé 1903-ban, az esemény 200. évfordulóján emlékoszlopot emelt az utókor, amelynek tetejét turulmadár díszítette. Az emlékmű talapzatára ruszin nyelven egy kuruc nóta részletét vésték: „*Kiontom vérem apámért, anyámért, / megöletem magam szép gyűrűs mátkámért, / meghalok hazámért...*”. Az emlékoszlopot 1923-ban, a cseh uralom alatt megrongálták, a turulmadarat a tetejéről leverték. 80 év eltelte után, 2003 óta azonban ismét turulmadár – Matl Péter munkácsi szobrász alkotása – díszíti a felújított oszlopot. A renováláskor az emlékmű mellett magyar nyelvű táblát is elhelyeztek az alábbi szöveggel: „*Istennel a hazáért és a szabadságért! / A Rákóczi Ferenc szabadságharcának első csatájában 1703. június 7-én elesett kuruc vitézek emlékére. / Kiontom vérem apámért, anyámért, / Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért, / Meghalok én még ma magyar nemzetemért.*”

HUSZT

– *Huszt várának* romja (a vár építése 1318 utánra tehető). Az 1700-as évek elején a Rákóczi-szabadságharc egyik központja volt. 1706. március 8-án Huszton tartották azt az országgyűlést, amelyen kimondták Erdély csatlakozását a magyarországi konföderációhoz. Az országgyűlés idején II. Rákóczi Ferenc a várhegy oldalán álló házban lakott. A házat az utókor emléktáblával jelölte meg, sajnos 1978-ban a helyi hatóságok a városrész rendezése során a történelmi jelentőségű épületet lebontották. 1711-ben az osztrák hadak beveszik a várat, és az a helyőrség állomáshelye lesz. 1766-ban a várba villám sújtott, és minden menthetetlenül a lángok martaléka lett. Ezután a várat már nem építették fel.

– A huszti református templom kertjében helyezték örök nyugalomra az 1708-ban elhunyt Petrőczy Kata Szidóniát – akit a magyar irodalomtörténet az első magyar költőnként tart számon – és férjét, Pekry Lőrincet, aki Thököly Imre, majd Rákóczi Ferenc tábornoka volt. Az utóbbi időben kopjafát állítottak Petrőczy Kata Szidónia, Pekry Lőrinc és II. Rákóczi Ferenc emlékének megörökítésére.

MEDENCE

Nevezetes e hely arról is, hogy 1709. október 27-én a faluban ebédelt II. Rákóczi Ferenc fejedelem, midőn Husztról Munkács felé ment, az út akkor erre vezetvén.

TÉCSŐ

Református templomában őrzik a Rákóczi-szabadságharc idejéből való zászlót.

Összeállította: Dupka György

UTÓSZÓ

*„Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?
Századok ültenek el, s te alattok mélyen enyésző
Fénnyel jársz egyedül. Rajtad sűrű fellegek, és a
Bús feledékenység koszorúatlan alakja lebegnek.”
(Vörösmarty: Zalán futása)*

Napjainkban, amikor a globalizáció döngeti a kultúra kapuit, amikor a fel-növekvő nemzedék tagjai számára a nemzeti hagyományok ápolása egyre in-kább távolba tűnő feladattá válik, a kisebbségi létbe szorult értelmiség egyik feladata, hogy összegyűjtse azokat az értékeket, amelyek lassan már feledésbe mennek. Hiszen amiről nem beszélünk, ami nem kerül fel a világhálóra, az napjaikban szinte már nem is létezik. A régmúlt értékeihez való ragaszkodást érdemes már kisgyermek korban megerősíteni, amikor játékos formában még hajlamosak átvenni a kulturális hatásokat.

Az egyedülálló „kárpataljai” magyar identitás nem lehetett volna meg a régmúlt mondái és legendái nélkül. Az egyszerű emberek a rideg valóság helyett sokszor a mesék és csodás történetek világába menekültek, ahol a jó mindig győz és az egyszerű ruszin béresgyerekből is lehet koronás magyar király. Az „igazságos Mátyás király” mellett II. Rákóczi Ferenc az a másik történelmi személyiség, aki a népi folklór világában is otthonra lett.

Újváry Zoltán professzor szerint, aki II. Rákóczi Ferencnek a néphagyományban való megjelenésével foglalkozik, olyan motívumok is előkerültek, amelyek az ókori mitológiákban, illetve Észak-Európa népeinek hagyományáiban fordulnak elő: a hőst nem fogja a kard, a golyó; az alagúton való me-

nekülés; a fordított patkó a lovon az ellenség megtévesztésére; a csodás jelek; jósálmok; álruhában való igazságtévés stb. Az ugocsai néphagyományban ehhez csatlakozik még a táltos paripa, illetve a hős Turulmadár is mint a fejedelem segítője.

A Beregben és Ugocsában fennmaradt történeti mondahagyomány azt mutatja, hogy ezeken a területeken a nép történetében különösen jelentős, a folklórban is mély nyomot hagyó idő volt a kuruc kor, a Rákóczi-szabadságharc, maga Rákóczi, akinek az alakja köré lényegében mítosz teremtődött és személye történelemfelettivé vált. Itt áll Munkács vára, ahol a hős Zrínyi Ilona védte gyermekeit és a hazát, Huszt vára, ahonnan máramarosi fufanggal „kikúrálták” a labanc kapitányt vagy Rákóczi fejedelem turulmarada – mind-mind ennek a nemzeti mitológiának a része.

A néphagyományban a legnagyobb erő rejlik, különösképpen akkor, ha azzal egy ország lakosságának többsége (esetünkben a magyarok, ruszinok, románok) azonosul, és ha az egyéni és közösségi igényt elégitik ki. Rákóczi alakja több volt, mint mondahős, népdalaink, népművészetünk ihletője. Személyisége mind a magyarság, mind a közös hazában élő más népek többsége számára jelképpé vált, a szabadság jelképévé. Történelemlékek, szónoklatok nélkül is azon tudatformáló erőt képvisel, amely a társadalom széles rétegeinek nemzeti identitását határozta meg nemcsak a nemzethatárainkon belül, hanem mindenütt, ahol magyarok élnek.

A Rákóczi-emlékév egyik fontos feladata ennek a nemzeti mitológiának a tovább éltetése. Nagy szükség van nemzeti és történelmi kapaszkodókra, hiszen a herderi jóslat – miszerint mi, magyarok pusztulásra vagyunk ítéltetve itt a Kárpát-medencében – még mindig itt lóg a fejünk felett. A XIX. századi magyar irodalom és történetírás nagy alakjai sokat tettek azért, hogy ezt a jóslatot megcáfolják. Nagyon szomorú, hogy a magyarság elfeledte e jóslatot, pedig napjainkban sem veszítette el aktualitását. Elég csak körülnézni kishazánkban, és magunk is megtapasztalhatjuk az emberek tudatlanságát a magyar múlttal kapcsolatban.

Sajnos ez a tudáshiányos állapot az iskolákban is tetten érhető, ezért a II. Rákóczi Ferenc személyéhez, az általa vezetett szabadságharchoz, illetve a mostani évfordulóhoz kapcsolódó kiadvány egyik alapvető feladata, hogy megismertesse a fiatal nemzedékkel őseik hagyatékát, hiszen aki nem ismeri a múltját, nincs jövője sem.

„Csodavilágba téved, aki Kárpátalját járja. A Kárpátok bérceinek friss fu-vallata, a kristálytisza vízű, rohanó patakok csobogása nem csak a honfoglalás

emlékét őrzi. A törökvilág által szétszakított ország egyesítésére tett törekvések legdicsőségesebbikének volt tanúja itt minden fa és bokor, hegy és szikla, csermely és folyó. A megszámlálhatatlan pusztítástól agyongyötört, s egykorvolt szépségüket már csak részleteikben sejtető várak, kastélyok, templomok a kuruc kor dicsőségét hirdetik még ma is. De nemcsak a munkácsi, az ungvári, a huszti vár volt szabadságharc bázisa, hanem az itt élő nép, a beregi-ugocsai parasztok és a fejedelem „gens fidelissima”-ja (a leghűségesebb nemzete) – a ruszinok talán még a váraknál is erősebb támaszai voltak Rákóczinak. E a táj minden zeg-zuga Rákóczi talpasainak szellemét, kitartását, a mindent túlélni képes szívósságát, a haza és az ősök emlékéhez fűződő hűségét hirdeti még ma is...” – írja Kovács Sándor közíró a *Kárpátalja – a kuruc szabadságharc bölcsője* című tanulmányában. S nem véletlenül, hiszen a Rákóczi-szabadságharc szellemisége ma is ott él az emberek mindennapjaiban, gyakorlatilag minden Tisza–Borzsa-parti magyar községnek megvan a maga kuruc kori legendája, mondája, a tiszaujlaki–tiszabökényi folyóparton ma is mutogatják azokat a nyárfákat, amelyek elődei az egykori Pálfüzesben a kurucok által leszúrt szalonnasütő nyársakból sarjadtak.

Amikor az elmúlt években a Magyar Értéktárba összegyűjtésre kerültek a Kárpátaljára jellemző magyar értékek, a legnagyobb egyetértés a Rákóczi-kultusznak ebbe a kategóriába való felvételét övezte. Ezzel kapcsolatban dr. Csatóry György történész így fogalmaz: „A kérdést alapvetően két szempontból közelíthetjük meg. Először is a Rákóczi korabeli események alapján, amelyek egyértelmű jellegzetességeket mutatnak a más vidékekhez képest. A másik szempont pedig természetesen a nép emlékezete, amely évszázadokon keresztül megőrizte, és manapság is őrzi-gyakorolja a Rákóczi-hagyományokat.

A történelmi múltra vonatkozó és a vidékünkkel kapcsolatos események a forrásokból, szakirodalomból jól ismertek. Ebből kifolyólag csupán a legjellegzetesebb történéseket eleveníteném fel, amelyek egyértelműen a helyhez, a történelmi környezethez kapcsolódnak. Alapos fejtegetésekre, magyarázatokra egy ilyen írás keretein belül nincs terünk, de az elsődleges szempontokat az alábbiakban számba vesszük:

1. II. Rákóczi Ferencnek a történelmi Bereg megye területén helyezkedett el a legnagyobb és a legjelentősebb birtokteste, az ún. munkács-szentmiklósi uradalom, amely családi örökségként szállt rá. Ennél fogva Rákóczi a beregiek támogatásával kezdetlegesen vállalkozásba.

2. Bereg megye területén, Tarpán, Váriban és Beregszászban bontották ki először a fejedelem által készíttetett „Cum Deo pro Patria et Libertate”

feliratú zászlókat. A munkácsi vár továbbá a munkácsi Rákóczi-kastély a Rákóczi-család életében nem csak a szabadságharc idején töltött be fontos szerepet.

3. Ehhez a vidékhez kapcsolódik a szabadságharc első vesztes (Dolha, 1703. június 7.) és az első győztes (Tiszabecs–Tiszaujlak, 1703. július 14–16.) csatája, amely országos jellegűvé tette a magyar függetlenség ügyét.

4. Ung megye főispánja, Bercsényi Miklós nagy hatással volt a fejedelemeire a szabadságharc kezdetén, ő volt Rákóczi seregének fővezére, a szabadságharc második embere. Az orosz cár követét fogadta Ungvár várában. Személyének kultusza ma is él vidékünkön.

5. Ugocsa megye kiállítását a szabadságeszmék mellett már a XVII. század végi hajdúszabadságért folytatott harcoktól számíthatjuk. Jellemző a történész Esze Tamásnak a megállapítása: „Ugocsa kezdettől fogva kuruc vármegye, a legkurucabb valamennyi között...”

6. Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékben a legtovább működött Rákóczi állama. Vidékünk a zászlóbontástól a fegyverletételig – Magyarország és Erdély határának közelében – a szabadságharc gazdasági bázisa, a hadsereg és a közeli várak hadellátója. Ezekben a megyékben kezdődött el Rákóczi államának kiépítése, intézményrendszerének létrehozása, anyagi-személyi bázisának kialakítása.

7. Vidékünkön a szabadságharc idején két országgyűlés (Huszt, 1706 és Salánk, 1711) zajlott le, amelyek hatással voltak mind az erdélyi, mind a magyarországi eseményekre.

8. Máramarosra vonatkozóan a huszti vár szerepe példaértékű, mivel ez volt az első jelentős vár, amelyik Rákóczi szolgálatába állt. A máramarosi sóbányák jelentős bevételt biztosítottak Rákóczi hadseregének.

9. Ezen a vidéken kezdődött a zászlóbontásokkal (1703. május 21–22.) és a munkácsi vár kapitulálásával (1711. június 22.) itt ért véget a magyar történelem leghosszabb szabadságharca.

10. Ezen a vidéken élnek a ruszinok, Rákóczi leghűségesebb népe („Gens fidelissima”), akiknek hűsége és ragaszkodása a fejedelemehez – más szomszédos nemzetekkel ellentétben – példaértékű volt. Ezt mutatta ki források segítségével Hodinka Antal jeles történészünk is.”

A XVII. Magyar Állandó Értekezlet 2018 novemberi ülésén a magyar kormány az idei esztendő tiszteletére, hogy II. Rákóczi Ferencet 315. esztendeje választották erdélyi fejedelemmé.

Az emlékév kapcsán mindenképpen érdemes felidézni azokat a történelmi mondákat, legendákat, amelyek Kárpátalja településeihez kapcsolódnak. A jelen gyűjtemény ebben a múltidézésben kíván segítséget nyújtani. Fogadják olyan szeretettel, ahogy mi összeállítottuk!

Beregszász, 2019. március 17.

*dr. Zubánics László történész,
a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke*

FELHASZNÁLT, ILLETVE AJÁNLOTT IRODALOM

Aczél László: Ugocsa megye ismertetője, Miskolc, 1902.

Aczél László: Ugocsa vármegye népoktatásügye. 1880–1902. Budapest, 1908.

Árpa István, dr. A tiszaháti nemzetiségek életéből (Pillanatképek múltunkból). Ungvár–Budapest, 1993.

Baranyai András. Munkács. Ahogy nagyszüleink látták. Vitéz Pákh Sándor Jótékonyági Alapítvány. Budapest–Munkács, 2006.

Botlik József – Dupka György. Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből, 1918–1991. Budapest–Szeged, 1991.

Botlik József, Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján (Monográfia). Ungvár–Budapest, 1993.

Budai Ákos – Elbe István –Tóth Anikó. Magyar szemmel. Kárpátalja. Budapest, 2013.

Czébely Lajos. Visk története. Ungvár, 2002.

Csatáry György. A máramarosi öt koronaváros a Rákóczi-szabadságharc idején 1703–1711. Ungvár, 2003.

Csatáry György. Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában.1703–1711. Ungvár–Beregszász, 2008.

Csatáry György. A salánki „országgyűlés”. Salánk, 2011.

Csatáry György. Rákóczi-emlékek és -emlékhelyek Kárpátalján. Ungvár, 2003.

Csatáry György. Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében. Ungvár, 2004.

Csatáry György. Levéltári kalászatok (Tanulmányok, szövegközlemények). Ungvár–Budapest, 1993.

Csatáry György. Múltunk írott ereklyéi (Tanulmányok, dokumentumok). Ungvár–Budapest, 1995.

Dupka György. Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Írástudókat adó táj kultúrtörténeti jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára. Ungvár–Budapest, 2017.

Dupka György. Kárpátalja magyar művelődéstörténete. Kultúrtörténeti fejezetek Trianontól napjainkig. Történelmi szociográfia. Ungvár–Budapest, 2017.

Dupka György. Kárpátalja magyarsága. Honismereti kézikönyv. Budapest, 2000.

Dupka György, Fuchs Andrea. Kárpátaljai magyar művészek arcképcsarnoka. Ungvár–Budapest, 2017.

Deschmann Alajos. Kárpátalja műemlékei. Budapest, 1990.

Fedinec Csilla. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Galánta–Dunaszerdahely, 2002.

Historia et magistra vitae. Az I. Lehoczky Tivadar Helytörténeti és Néprajztudományi Konferencia anyagai. (Szerkesztő Zubánics László, Kocsis Mária). Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány, 2017.

Hodinka Antal, II. Rákóczi Ferenc fejedelem és a „Gens fidelissima”. Pécs, 1937. Újabbán ukrán nyelven Antonyij Hodinka: „Gens fidelissima” Uzshorod, 2013.

Horkay Lajos. Beszélő kövek. A salánki református egyház története és Salánk múltja. Második, bővített kiadás. Salánk, 2011.

Igyártó Gyöngyi. A máramarosi koronavárosok. Monográfia. Ungvár–Budapest, 2005.

„Itt élned, halnod kell...” (Kárpátaljai honismereti olvasókönyv). Összeállította és a jegyzeteket írta: S. Benedek András. Ungvár–Budapest, 1994.

Magyar Művészet Kárpátalján. Kultúr- és művészettörténeti vázlat. Dupka György közreadásában. Ungvár–Budapest, 2013.

György Horváth László – Lajos Mihály. A Hömlöc lábainál Salánk, Fekete-patak és Verbőc történetéből (Falumonográfia). Ungvár–Budapest, 1998.

Kárpátalja templomai. Római katolikus templomok. Összeállította: Palkó István, Ivaskovics József, Tárczy Andor. Ungvár, 1997.

Kárpátaljai református templomok. Összeállította: Ivaskovics József, Szirohman Mihály, Palkó István, Kohán László. Ungvár, 2000.

Kárpátaljai görög katolikus templomok. Összeállította: Ivaskovics József, Palkó István, Kohán László. Ungvár, 2001.

Kárpátaljai magyar kalendárium. Reneszánsz Év 2008. Mátyás-émlékkönyv. Összeállítók: Zubánics László, Dupka György, Fuchs Andrea. Ungvár–Budapest, 2008.

Keresztyén Balázs. Magyar művelődési hagyományok kárpátaljai lexikona. Ungvár–Budapest, 1995.

Keresztyén Balázs. Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. Ungvár–Budapest, 1993.

Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. Válogatott írások. Ungvár, 2001.

Kovács Sándor. Kárpátaljai útvaló. Budapest, 1999.

Kovács Sándor. Bús düledékeiden... Kárpátalja középkori várépítészeti emlékei. Budapest, 2004.

Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája, I–III. Ungvár, 1881–1882.

Mészáros Károly. Ungvár története a legrégibb időktől máig. Pest, 1861.

Popovics Béla. Munkács kultúrtörténete a korabeli sajtó tükrében. (A munkácsi festészet és szobrászat. Kiállítások, tárlatok). Munkács, 2005.

Rákóczi Ferenc. Vallomások. Emlékiratok. Szerk. és jegyz.: Hopp Lajos. Ford.: Szepes Erika [Vallomások] és Vas István [Emlékiratok]. Budapest, 1979 (Magyar Remekírók). Legújabb kiadása: Alexandra Kiadó, 2003

Rákóczi virágai (Kárpátaljai történeti és helyi mondák). Összeállította: Keresztyén Balázs. Ungvár–Budapest, 1992.

Rákóczinak dicső kora. Szerk: Csatóry György. Konferencia tanulmánykötet. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2012.

S. Benedek András. A tettenérhető történelem (Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat). Ungvár–Budapest, 1993.

Soós Kálmán. Perlekedő évszázadok (Históriai mozaikok vidékünk múltjából). Ungvár–Budapest, 1993.

Szépasszony dombja. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította: Dupka György és Zubánics László. Ungvár–Budapest, 2014.

Szova-Gmitrov Péter. Ungvár őskora. A szerző saját kiadása. Ungvár, 1943.

Szova-Gmitrov Péter. Ungvár múltja. A szerző saját kiadása. Ungvár, 1944.

Szöllősy Tibor. „Ki a Tisza vizét issza...” Máramarosi helytörténeti mozaikkockák. Budapest–Beregszász, 2002.

Szöllősy Tibor. „Teccő nekem ez a hely” (Técső mondák és tények tükrében). Ungvár–Budapest, 1994.

10 éves a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet. KMMI-füzetek XXIII. Összeállította: Dupka György és Zubánics László. Ungvár, 2019.

Tabódy József. Munkács múltja és jelene Magyarország történetében. Pest, 1861.

Tegze József. A munkácsi római katolikus templom története. Munkács, 2006.

Ungvár és Ung vármegye. Ungvár és Ung vármegye községei. Szerk. Csík-vári Antal. Budapest, 1940.

Zubánics László. Beregszászi kalauz. Beregszász, 2000., 2001.

Zubánics László. Régmúlt virágok illata. (Tanulmánygyűjtemény). Ungvár–Budapest, 2002.

Zubánics László. Víz tükrére történelmet írni... Ungvár–Budapest, 2007.

Zubánics László. „Perli-e még ezt a hont más?” Ezer évig tényleg nem volt itt semmi? Vagy mégis?! Honismereti tanulmányok. Ungvár–Budapest, 2010.

Zubánics László. Tájba írt történelem. Kultúrtörténeti időutazás Kárpátalja legmagyarabb városában és vonzáskörzetében. (Archív felvételekkel). Ungvár–Budapest, 2011.

Zubánics László. Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra. Ungvár–Budapest, 2015.

Zubánics László. Vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében. Tanulmány. Ungvár–Budapest, 2016.

Várad-Sternberg János (társszerző: Balla László). Az ungvári vár ostroma 1703–1704-ben. Adatközlés. Ungvár, 1958.

Várad-Sternberg János. Az ungvári vár ostroma 1703–1704-ben. Századok öröksége. Tanulmányok az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról. Budapest–Uzgorod, 1981.

Vári Fábán László. Kárpátaljai magyar népballadák és népdalok. Bővített, III. kiadás. Ungvár–Budapest, 2012.

„Verecke Híres útján jöttem én...” Kárpátaljai honismereti és irodalmi gyűjtemény. Összeállította és a jegyzeteket írta: Zubánics László. Ungvár–Budapest, 2010.

TARTALOM

MONDÁK A KURUC KORBÓL

Kölcsön kölcsönért	7
Rákóczi és Esze Tamás.....	8
„Kerekhegyem, Kalmárom”	8
Kadacs vitéz (I).....	9
Kadacs vitéz (II).....	10
Kuruc kincsek a Kelemen-hegyben, avagy Vitéz Nagy János fiára hagyott testamentuma.....	12
A szántóvas mint mérték.....	13
Rákóczi virágai	13
A kis Rákóczi és a térkép.....	14
Rákóczi munkácsi alagútja	14
Isnyétei kurucok.....	14
A lakodalmazó kurucok.....	15
Az elevenen befalazott lány	15
A Lemácskin	16
Esze Tamás és az újlaki sóhivatal.....	17
Esze Tamás a tiszai átkelés	17
Rákóczi ezredese	18
Rákóczi turulmadara	19
A pálfüzesi kurucles	19
Rákóczi kémje.....	20
Farkasfalvi Farkas Fábrián kurucvezér mondája	20
Rákóczi bökönyi fája	21
Rákóczi utolsó országgyűlése.....	21

Mikes kútja.....	22
Rákóczi menekülése.....	22
Kurucok a huszti várban.....	23
Mulatság a huszti várban.....	26
A máramarosi Bovcár-kút.....	26
A fejedelem utolsó éjszakája.....	27
A pudpolóci asztal.....	27
Száldobos.....	28

ADALÉKOK A TÖRTÉNETI MONDÁKHOZ

BEREGSZÁSZI JÁRÁS

Bene.....	29
Beregszász.....	29
Mezővári.....	30
Rafajnaújfalu.....	30
Sárosoroszi.....	31

ILOSVAI JÁRÁS

Dolha.....	31
------------	----

MUNKÁCSI JÁRÁS.....

Barkaszó.....	31
Beregszentmiklós.....	32
Beregrákos.....	32
Izsnyéte.....	32
Munkács.....	33

SZOLYVAI JÁRÁS.....

Szolyva.....	33
--------------	----

VOLÓCI JÁRÁS.....

Zavadka.....	34
Vezérszállás.....	34
Volóc.....	34

UNGVÁRI JÁRÁS.....

Csap.....	35
Ungvár.....	35

NAGYSZŐLŐSI JÁRÁS.....

Forgolány.....	35
Salánk.....	36

Tiszabökény	36
Tiszakeresztúr	36
Tiszaújlak	37
FELSŐ-TISZA-VIDÉK	37
Huszt	37

MONDATÖREDÉKEK A KURUC KORRÓL

Rákóczi életéről, családjáról,	39
vagyongáról és cselekedeteiről.....	39
Bujdosás	43
A kuruc idők visszavárása	44
Emlékhelyek.....	44
Kutak, források	45
Rákóczi és kuruc fák	46
Szépasszony dombja (domb, halom, kuruchalom).....	48
Hiedelmek.....	48
Kincsek	48
Kuruc és Rákóczi-emlékhelyek.....	49

JEGYZETEK	51
------------------------	-----------

A KURUC KOR ÉS A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC FONTOSABB MŰEMLÉKEI, EMLÉKHELYEI, -TÁBLÁI ÉS SZOBRAI KÁRPÁTALJÁN	59
--	-----------

UTÓSZÓ.....	69
--------------------	-----------

FELHASZNÁLT, ILLETVE AJÁNLOTT IRODALOM	75
---	-----------

FOR THE RECORD